

Jungtinių Tautų Organizacija
VYRIAUSIOJO ŽMOGAUS TEISIŲ KOMISARO BIURAS

Neįgaliųjų teisių konvencijos stebėseną

Rekomendacijos žmogaus teisių stebėtojams
Profesinių mokymų serija Nr. 17

Jungtinės Tautos
Niujorkas ir Ženeva, 2010 m.

Pastaba

Šiame leidinyje vartojami pavadinimai ir medžiagos pateikimas negali būti laikomi atspindinčiais Jungtinių Tautų Organizacijos Sekretoriato nuomonę dėl jokios šalies, teritorijos, miesto ar srities ar jų institucijų teisinio statuso, taip pat dėl jų sienų ar ribų nustatymo.

HR/P/PT/17

Turinys

Ižanga	4
I. Negalia – žmogaus teisių klausimas	5
II. Neįgaliųjų teisių konvencija	8
A. Konvencijos poreikis	8
B. Neįgalumo apibrėžimas	10
C. Konvencijos principai	12
D. Neįgaliųjų teisės	17
E. Konvencijos stebėsenos mechanizmai	21
III. Neįgaliųjų teisių stebėseną: apžvalga	23
A. Centrinis neįgaliųjų vaidmuo ir dalyvavimas stebėsenos veikloje	23
B. Atsakingų institucijų ir organizacijų partnerių identifikavimas ir analizė	23
C. Neįgaliųjų ir jiems atstovaujančių organizacijų gebėjimų ugdymas	25
D. Dvejopas požiūris į Konvencijos stebėjimą	26
IV. Stebėseną praktikoje	27
A. Informacijos rinkimas	27
B. Teisės aktų ir informacijos analizė	37
C. Atskaitomybė ir tolesni veiksmai	46
Literatūros sąrašas	47

Ižanga

Neįgalios moterys, vyrai ir vaikai pernelyg dažnai yra tarp labiausiai marginalizuojamų visuomenės grupių visame pasaulyje ir susiduria su unikaliais iššūkiais, norėdami naudotis savo žmogaus teisėmis. Ilgą laiką buvo manoma, kad tokie iššūkiai yra natūrali ir neišvengiama jų fizinės, psichikos, intelekto ar sensorinės negalios pasekmė.

Priėmus ir pradėjus taikyti Neįgaliųjų teisių konvenciją ir jos Fakultatyvų protokolą, toks požiūris yra ginčijamas – Konvencija ir jos Fakultatyvusis protokolai žymi esminį esamo požiūrio į neįgalumą pokytį. Konvencijoje nebekalbama apie suvokiamą asmens „nenormalumą“, kai negalia yra laikoma trūkumu ar liga. Priešingai, Konvencijoje laikomasi požiūrio, jog neįgalumas yra „visuomenės patologija“, t. y. visuomenės nesugebėjimo būti įtraukia ir atsižvelgti į individualius žmonių skirtumus pasekmė. Keistis turi visuomenė, ne neįgalusis, ir Konvencijoje pateikiamos tokio pokyčio gairės.

Žmogaus teisių stebėseną gali vaidinti esminį vaidmenį padedant valstybėms, Konvencijos Šalims, efektyviai įgyvendinti Konvenciją nacionaliniu lygmeniu ir įgalinant neįgaliuosius labiau domėtis savo teisėmis, tokiu būdu skatinant teigiamus pokyčius neįgaliųjų gyvenimuose įvairiuose regionuose.

Efektyviam darbui žmogaus teisių srityje reikia pasirengimo, techninių įgūdžių ir išsamių žinių. Šio leidinio tikslas yra padėti Jungtinių Tautų Organizacijos žmogaus teisių pareigūnams ir kitiems žmogaus teisių stebėtojams, įskaitant stebėtojus iš vyriausybių, nacionalinių žmogaus teisių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, vykdyti neįgaliųjų teisių stebėseną vadovaujantis Konvencija. Šiame leidinyje pateikiamas Konvencijoje įtvirtinto paradigmos pokyčio paaiškinimas, Konvencijos taikymo sritis ir joje pripažinti standartai bei principai. Be to, jame yra siūloma neįgaliųjų teisių stebėsenos metodologija bei pateikiami naudingi patarimai klausimais, kuriuos būtina apsvarstyti dirbant su neįgaliaisiais.

Istoriškai neįgalieji buvo nematomi žmogaus teisių sistemoje ir vykdant žmogaus teisių stebėseną būdavo pamirštami. Tokia padėtis yra nebepriimtina. Šis leidinys padės visiems, vykdančiams žmogaus teisių stebėseną, efektyviai įtraukti neįgaliųjų dimensiją savo veikloje ne tik integruojant neįgaliuosius į stebėsenos veiklą apskritai, bet ir skiriant specifinį dėmesį neįgaliųjų padėties ir neįgaliųjų galimybėms naudotis savo žmogaus teisėmis, kai reikalinga, stebėsenai.

Navanethem Pillay

Jungtinių Tautų vyriausioji žmogaus teisių komisarė

I. Negalia – žmogaus teisių klausimas

Pasak skaičiavimų, daugiau nei 650 mln. žmonių, t. y. 10 % viso pasaulio gyventojų, yra neįgalūs. Aštuoniasdešimt procentų jų gyvena besivystančiose šalyse. Dalis neįgalių moterų, vyrų ir vaikų yra visiškai integruoti į visuomenę ir dalyvauja visose gyvenimo srityse bei aktyviai prie jų prisideda. Vis dėlto didžioji dalis neįgaliųjų susiduria su diskriminacija, atskirtimi, izoliacija ir net prievarta. Daugelis neįgalių asmenų gyvena didžiuliam skurde, globos įstaigose, neturi galimybių mokytis ir dirbti bei susiduria su daugybe kitų marginalizacijos veiksnių. Kai kuriose šalyse jiems draudžiama turėti turtą, dažnai iš neįgaliųjų atimama teisė patiems priimti sprendimus. Diskriminacija, su kuria susiduria tokie žmonės, yra plačiai paplitusi, nepaiso geografinių ribų ir paveikia žmones visose gyvenimo srityse ir visose visuomenės grupėse.

2008 m. gegužę įsigaliojusi Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos Fakultatyvusis protokolai žymėjo naujos eros pradžią siekiant „skatinti, apsaugoti ir užtikrinti visų neįgaliųjų visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis, taip pat skatinti pagarbą šių asmenų prigimtiniam orumui“ (1 straipsnis). Nors neįgalieji visuomet turėjo teisę į tokias pačias teises kaip ir visi kiti, tai buvo pirmas kartas, kai neįgaliųjų teisės buvo išsamiai išdėstytos privalomame tarptautiniame dokumente.

Konvencijos atsiradimas atspindi požiūrį į negalią ir neįgaluosius pokytį. Istoriskai negalia buvo laikoma asmens būkle, kažkuo, kas yra neatsiejama nuo asmens. Kadangi negalia buvo laikoma asmens trūkumu, neįgalumas buvo vertinamas kaip natūrali priežastis, kodėl kai kurie asmenys negali lankyti įprastos mokyklos, gauti darbo ar dalyvauti socialiniame gyvenime. Kai negalia yra vertinama šitaip, visuomenės atsakas gali būti vienas iš dviejų: asmenį galima „pataisyti“ vaistais arba reabilitacija (medicininis požiūris) arba asmeniu galima rūpintis įgyvendinant labdaros ar gerovės programas (labdaringas požiūris). Pagal šį senąjį modelį neįgaliųjų gyvenimai buvo perduodami specialistams, kurie priimdavo tokius esminius sprendimus, kaip kokią mokyklą turi lankyti neįgalusis, kokią jis gaus paramą ir kur gyvens.

Per paskutinius kelis dešimtmečius įvyko svarbus pokytis, kaip suprantame negalią – nebekalbama apie tai, kad su žmogumi kažkas yra negerai. Vietoje to pripažįstama, kad neįgalumas yra asmens sąveikos su aplinka, kurioje neatsižvelgiama į to asmens skirtumus ir kuri riboja ar užkerta kelią asmeniui būti visuomenės dalimi, pasekmė. Toks požiūris yra vadinamas socialiniu neįgalumo modeliu. Šis modelis yra skatinamas Neįgaliųjų teisių konvencijoje, kurioje neįgalumas yra ir aiškiai pripažįstamas žmogaus teisių klausimu.

Laikantis tokio požiūrio, būtina identifikuoti ir įveikti socialines, teises, ekonomines, politines ir aplinkos sąlygas, sudarančias kliūtis neįgaliesiems visapusiškai naudotis savo teisėmis. Pavyzdžiui, neįgaliųjų marginalizacija ir neįtraukimas į ugdymo sistemą nėra jų nesugebėjimo mokytis pasekmė, bet nepakankamo mokytojų rengimo ar klasių neprieinamumo rezultatas. Neįgaliųjų nedalyvavimas darbo rinkoje gali būti sąlygotas susisiekiimo su darbo vieta stokos ar neigiamo darbdavių ir kolegų požiūrio, jog neįgalus asmuo negali dirbti, o neįgaliųjų nedalyvavimas pilietinėje veikloje – rinkiminės medžiagos prieinamais formatais, pavyzdžiui, Brailio raštu, stokos arba balsavimo kabinų nepritaikymo neįgaliesiems.

Pavyzdžiui, vietoje klausimo: Kas yra negerai su neįgaliaisiais?

Klauskite: *Kas yra negerai su visuomene? Kokias socialines, ekonomines, politines ir (arba) aplinkos sąlygas reikia keisti, kad visi neįgalieji galėtų visapusiškai naudotis savo teisėmis?*

Pavyzdžiui, vietoje klausimo: Ar jums sunku suprasti žmones, nes esate kurčias?

Klauskite: Ar jums sunku suprasti žmones, nes jie nesugeba su jumis komunikuoti?

Klausimai adaptuoti iš Michael Oliver, *The Politics of Disablement* (Basingstoke, Macmillan, 1990).

Požiūris į neįgalumą kaip žmogaus teisių klausimą reiškia, kad turi keistis valstybių ir visų visuomenės sektorių mąstymas ir veiksmai, kad neįgalieji nebebūtų laikomi labdaros gavėjais ar kitų asmenų sprendimų objektais, bet savo teisių savininkais. Teisėmis grįstu požiūriu siekiama rasti būdų gerbti, palaikyti ir skatinti žmogiškąją įvairovę sudarant sąlygas įvairiems asmenims, įskaitant neįgaliuosius, prasmingai dalyvauti visuomenėje. Neįgaliųjų teisių apsauga ir stiprinimas nereiškia tik su negalia susijusių paslaugų teikimą. Tai ir priemonių, kuriomis siekiama pakeisti neįgaliuosius stigmatizuojantį ir marginalizuojantį požiūrį ir elgesį, įgyvendinimas. Tai taip pat reiškia ir politikos, įstatymų ir programų, kuriais būtų šalinamos kliūtys ir garantuojamos pilietinės, kultūrinės, ekonominės, politinės ir socialinės neįgaliųjų teisės, įgyvendinimą. Siekiant, kad neįgalieji iš tiesų galėtų naudotis savo teisėmis, būtina pakeisti tokias teises ribojančią politiką, įstatymus ir programas, pavyzdžiui, imigracijos įstatymus, kuriais draudžiama įvažiuoti į šalį negalios pagrindu, įstatymus, kuriais neįgaliesiems draudžiama tuoktis, įstatymus, kuriais leidžiama neįgaliesiems taikyti medicininį gydymą be jų laisva valia ir turint visą informaciją duoto sutikimo, įstatymus, kuriais leidžiama asmenį sulaikyti vien dėl jo psichikos ar intelekto negalios, taip pat politiką, kuria leidžiama atsisakyti suteikti medicininę pagalbą asmeniui dėl jo negalios. Be to, norint pakeisti visuomenės santvarką ir panaikinti kliūtis, trukdančias neįgaliesiems visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, yra būtinos programos, visuomenės švietimas ir socialinė parama. Neįgaliesiems taip pat būtina sudaryti galimybes visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime ir suteikti jiems tinkamas priemones naudotis savo teisėmis.

I. Negalia – žmogaus teisių klausimas

Toliau pateiktomis sąvokomis aiškinamas požiūrio skirtumas, kada neįgalieji yra laikomi savo teisių savininkais, o kada – labdaros objektais.	
Labdaringas požiūris	Žmogaus teisių požiūris
Pasirinkimas	Prievolė
Išorinė kontrolė	Savarankiškumas
Galių atėmimas	Igalinimas
Silpnybių „taisymas“	Aplinkos „taisymas“
Veiklos ribojimas	Veiklos palengvinimas
Menkinimas	Vertinimas
Priklausomybė	Nepriklausomybė
Diskriminacija	Lygybė
Segregacija	Integracija

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

A. Konvencijos poreikis

Iki Neįgaliųjų teisių konvencijos priimtuose svarbiausiuose tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose yra pripažįstamos visų žmonių, įskaitant neįgaliuosius, teisės. Ir nors šie dokumentai turi reikšmingą potencialą stiprinti ir saugoti neįgaliųjų žmogaus teises, šis potencialas nėra iki galo išnaudotas¹.

Neįgaliųjų teisių konvencija žymi ilgos neįgaliųjų ir jiems atstovaujančių organizacijų kovos, prasidėjusios dar 1981 m. paskelbus Tarptautinę neįgaliųjų dieną ir tais pačiais metais patvirtinus Pasaulinę neįgaliųjų žmonių apsaugos veiksmų programą, už tai, kad neįgalumas būtų pripažintas žmogaus teisių klausimu, pabaigą. 1993 m. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtomis Standartinėmis galimybių neįgaliesiems suvienodinimo taisyklėmis, specialiųjų pranešėjų neįgalumo klausimais ir Diskriminacijos prevencijos ir mažumų apsaugos pakomisės ataskaitomis bei įvairiomis 1998 m., 2000 m. ir 2002 m. Žmogaus teisių komisijos rezoliucijomis buvo reikšmingai prisidėta prie žmogaus teisių požiūrio įsigalėjimo.

Kiti svarbūs pasiekimai: Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto Bendroji rekomendacija Nr. 18 dėl neįgaliųjų moterų (1991 m.), Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto Bendrasis komentaras Nr. 5 dėl neįgaliųjų (1994 m.) ir regioniniai dokumentai, pavyzdžiui, Amerikos konvencija dėl visų formų diskriminacijos neįgaliesiems asmenims panaikinimo (1999 m.).

Neįgaliųjų teisių konvencija, kaip naujausia specializuota ir išsami sutartis, skirta neįgaliųjų žmogaus teisėms pripažinti ir valstybių įsipareigojimams gerbti, saugoti ir įgyvendinti tokias teises išaiškinti, minėtus dokumentus panaikina. Tokiu būdu Konvencijoje įtvirtinamas socialinių ir žmogaus teisių neįgalumo modelis.

---

¹ Žr. G. Quinn and T. Degener, *Human Rights and Disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability* (New York and Geneva, United Nations, 2002) (HR/PUB/20/1). Šioje studijoje padaryta išvada, kad Jungtinių Tautų sutartimis įsteigti organai ir pilietinė visuomenė nesugebėjo išnaudoti viso priimtų žmogaus teisių dokumentų ir esamų stebėsenos mechanizmų potencialo neįgaliųjų teisėms saugoti ir stiprinti.

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

Devyni pagrindiniai žmogaus teisių dokumentai

Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas

Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims

Konvencija prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą

Vaiko teisių konvencija

Tarptautinė konvencija dėl visų migruojančių darbuotojų ir jų šeimos narių teisių apsaugos konvencija

Neįgaliųjų teisių konvencija

Tarptautinė konvencija dėl visų asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo (dar neįsigaliojusi)

B. Neįgalumo apibrėžimas

Konvencijoje nėra pateikiamas griežtas neįgalumo ar neįgalaus asmens apibrėžimas, joje tiesiog pateikiamos gairės dėl neįgalumo sąvokos ir jos aktualumo Konvencijai. Preambulėje aiškiai įtvirtinamas socialinis požiūris į neįgalumą – vadinamas socialiniu neįgalumo modeliu – pripažįstant, kad „neįgalumo sąvoka yra vis dar plėtojama ir kad neįgalumas atsiranda dėl asmenų, turinčių sveikatos sutrikimų, ir požiūrio bei aplinkos sudaromų kliūčių sąveikos, trukdančios tokiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“. Aiški nuoroda į nuo asmens nepriklausančias kliūtis kaip į neįgalumo sudėtinius veiksnius yra svarbus žingsnis atsisakant požiūrio, jog neįgalumas yra tapatus funkciniam apribojimams². Atitinkamai 1 straipsnyje teigiama: „Prie neįgaliųjų *priskiriami* asmenys, turintys ilgalaikių judėjimo, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis“ (akcentuojama). Laikantis šio požiūrio, neįgaliųjų dalyvavimas visuomenėje – ar tai būtų darbas, mokyklos lankymas, lankymasis pas gydytoją ar dalyvavimas rinkimuose – yra ribotas arba negalimas iš viso ne dėl to, jog asmuo turi sutrikimą, bet dėl įvairiausių kliūčių, kurios apima ne tik fizinės kliūtis, bet ir tam tikrais atvejais teisės aktus ir politiką.

---

² Žr., pavyzdžiui, neįgalumo sąvokos paaiškinimą Standartinėse galimybių neįgaliesiems suvienodinimo taisyklėse (Generalinės Asamblėjos rezoliucija 48/96), pagal kurią „neįgalumo sąvoka apibendrina daug skirtingų funkcinių apribojimų tarp bet kurios pasaulio valstybės gyventojų. Žmonės gali būti neįgalūs dėl fizinio, intelekto ar sensorinio sutrikimo, medicininės būklės ar psichikos ligos“ (17 punktas).

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

Judėjimo negalią turinčių asmenų atveju tokios kliūtys gali būti nelygus paviršius, laipteliai norint pereiti iš vieno aukšto į kitą, sunkios durys ar siauri praėjimai. Pavyzdžiui, neįgaliojo vežimėlio naudotojas gali neturėti galimybės dalyvauti posėdyje, jei posėdžių salės durys yra per siauros neįgaliojo vežimėliui arba jei nėra rampos ar lifto. Prieinamumo standartų nebuvimas ar jų nepakankamumas statybos reglamentuose taip pat gali būti prilygintas kliūčiai.

Konvencija neužkerta kelio nacionaliniuose teisės aktuose vartoti apibrėžtis ir, tiesą pasakius, apibrėžtys gali būti itin reikalingos kai kuriuose sektoriuose, pavyzdžiui, užimtumo ar socialinės apsaugos. Vis dėlto yra labai svarbu, kad tokios apibrėžtys atspindėtų Konvencijoje įtvirtintą socialinį neįgalumo modelį ir kad apibrėžtys, pagrįstos sutrikimų sąrašu ar aprašu arba funkciniais apribojimais, būtų peržiūrėtos. Stebėtojai turėtų įvertinti, ar nacionaliniuose teisės aktuose: (a) yra pripažįstama, jog diskriminacija gali atsirasti psichikos, intelekto, sensorinių ar judėjimo negalios pagrindu; (b) būtų įtrauktas socialinis neįgalumo modelis įvardijant, jog neįgalumas yra žmogaus, turinčio sutrikimą, ir išorinių kliūčių sąveikos rezultatas; (c) būtų draudžiama diskriminacija ir skatinama lygybė, o ne neįgalumo skirstymas į įvairias kategorijas.

C. Konvencijos principai

Konvencijos 3 straipsnyje yra pateikiami bendrieji ir kertiniai principai. Šie principai yra gairės aiškinant ir įgyvendinant visą Konvenciją nepriklausomai nuo nagrinėjamo klausimo. Šie principai yra atskaitos taškas norint suprasti ir aiškinti neįgaliųjų teises ir matas, pagal kurį vertinama kiekviena teisė.

Bendrieji principai (3 straipsnis)

Pagarba asmens prigimtiniam orumui, savarankiškumui, įskaitant laisvę rinktis, ir nepriklausomumui

Nediskriminavimas

Visapusiškas ir veiksmingas dalyvavimas ir įtraukimas į visuomenę

Pagarba neįgalių asmenų skirtumams ir jų, kaip žmonių įvairovės ir žmonijos dalies, pripažinimas

Lygios galimybės

Prieinamumas

Vyrų ir moterų lygybė

Pagarba besivystantiems neįgalių vaikų gebėjimams ir pagarba neįgalių vaikų teisei išsaugoti savo tapatybę

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

Ką šie principai reiškia?

Prigimtinis orumas yra susijęs su kiekvieno asmens verte. Kai neįgalių asmenų orumas yra gerbiamas, jų patirtis ir nuomonė yra vertinamos ir jas neįgalūs asmenys formuoja nesibaimindami fizinės, psichologinės ar emocinės žalos. Orumas yra negerbiamas, kai, pavyzdžiui, darbdavys verčia regos negalią turinčius darbuotojus vilkėti marškinėlius su užrašu ant nugaros „aklasis“³.

Neįgali moteris Indijoje pranešė apie šį jos teisės į orumą pažeidimą:

„Be visų šių dalykų, yra dar ir žmonių elgesys, ypač vyrų, kai turiu viena išeiti į miestą ir kur nors pereiti gatvę. Tie, kas pasiūlo man padėti, negalvoja apie pagalbą. Jiems tai yra galimybė įvairiais būdais mane liesti ir visais įmanomais būdais netinkamai elgtis. Man tokia padėtis yra neišvengiama, kadangi man reikia kieno nors pagalbos, jei noriu pereiti gatvę, tačiau jiems – tai galimybė elgtis itin nepadoriai, ir aš nieko negaliu padaryti, kadangi viena pati mieste negaliu išsiversti be kitų pagalbos ir paramos. Per gyvenimą man tokią patirtį teko išgyventi ne vieną ir ne du kartus.“

Šaltinis: “Monitoring the human rights of people with disabilities—country report: Andhra Pradesh, India” (Disability Rights Promotion International, 2009), prieiga internete www.yorku.ca/drpi.

---

³ Šis pavyzdys yra paimtas iš Filipinuose atliktų interviu „Disability Rights Promotion International“ (DRPI) ir „Katipunan ng Maykapansanan sa Pilipinas, Inc.“ (KAMPI) įgyvendinant neįgaliųjų teisių stebėsenos šalyje projektą. Interviu įtraukti į „Monitoring the human rights of persons with disabilities: Preliminary report Philippines“, prieiga internete www.yorku.ca/drpi/resources.html.

Savarankiškumas reiškia galimybę kontroliuoti savo gyvenimą ir laisvę rinktis. Pagarba neįgalių asmenų savarankiškumui reiškia, kad neįgalieji lygiai kaip ir kiti žmonės turi galimybę gyvenime rinktis ir į jų privatų gyvenimą kišamasi yra tik minimaliai, jie gali priimti sprendimus, kai reikia, suteikus tinkamą paramą. Visa Konvencija yra persmelkta šiuo principu, juo yra grindžiamos daugelis Konvencijoje aiškiai pripažįstamų asmens laisvių, pavyzdžiui, laisvė, jog be asmens sutikimo nebūtų taikoma medicininė intervencija, taip pat reikalavimas, jog sveikatos priežiūros paslaugos būtų teikiamos tik laisva valia ir visą informaciją turint duoto sutikimo pagrindu. Laikantis šio požiūrio, psichikos negalią turinčiam asmeniui, pavyzdžiui, turėtų būti pasiūlytos įvairios psichinės sveikatos priežiūros galimybės, kaip antai, psichoterapija, psichologo pagalba, bendraamžių pagalba ar gydymas vaistais, ir suteikta laisvė prasmingai rinktis priklausomai nuo asmens pageidavimų. Tokiu pat principu sausumos minos sprogimą išgyvenusiam asmeniui, kuris liko fiziškai neįgalus, turėtų būti skirtos priemonės, palengvinančios jo ar jos judėjimą, kad neįgalusis galėtų mėgautis kaip įmanoma didesniu savarankiškumu.

Nediskriminavimo principas reiškia, kad visos teisės yra garantuojamos visiems, asmenų neišskiriant, neatstumiant ar ribojant jų teisių dėl neįgalumo ar rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinės ar kokios kitos nuomonės, nacionalinės ar socialinės kilmės, turto, gimimo, amžiaus ar kokiais kitais pagrindais. Diskriminacija dėl neįgalumo reiškia bet kokią išskyrimą, atstūmimą ar apribojimą dėl neįgalumo, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba dėl kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimas lygiai su kitais asmenimis, įskaitant atsisakymą tinkamai pritaikyti sąlygas. Diskriminacija atsiranda, pavyzdžiui, kai moteriai neleidžiama atsidaryti banko sąskaitos, nes jos negalia jai trukdys valdyti savo pinigus⁴. Diskriminacija taip pat atsiranda, kai vyrui, kuriam po darbo pokalbio buvo pasiūlyta darbo vieta, liepiama eiti namo ir laukti rašytinio administracijos patvirtinimo, nes darbdavys pamatė, kad vyriškis turi regos negalią ir skaitydamas turi knygas laikyti labai arti akių. Toks pavirtinimas niekada nėra gaunamas ir vyriškis darbo negauna⁵. Neįgalieji gali susidurti ir su keliomis diskriminavimo formomis, pavyzdžiui, neįgali moteris gali būti diskriminuojama ne tik negalios, bet ir lyties pagrindu. Nediskriminavimo principo pripažinimas 3 straipsnyje pabrėžia visų diskriminacijos formų panaikinimo svarbą.

Lygybė reiškia tokių sąlygų visuomenėje sukūrimą, kurioms esant būtų gerbiami skirtumai, naikinamos kliūtys ir užtikrinama, kad visos moterys, vyrai, mergaitės ir berniukai dalyvautų visuomenėje vienodomis teisėmis. Lygybė yra neužtikrinama, kai neįgalią mergaitę tėvai atsiima iš mokyklos. Nepaisant gerų mergaitės pažymių, tėvai nusprendžia, kad neverta švaistyti pinigų jos mokslams, nes ji neįgali⁶. Lygybei užtikrinti kartais reikia papildomų priemonių, kaip antai paramos psichosocialinę ar intelekto negalią turintiems asmenims, kad jie galėtų priimti savarankiškus sprendimus ir naudotis teisiniu veiksmu lygiai kaip ir kiti.

---

⁴ Šis pavyzdys yra paimtas iš Kenijoje atliktų interviu DRPI, Afrikos aklųjų sąjungai (angl. *African Union of the Blind*), Kenijos aklųjų sąjungai (angl. *Kenya Union of the Blind*) ir Neįgaliųjų teisių, švietimo ir gynimo centrui (angl. *Centre for Disability Rights, Education and Advocacy*) įgyvendinant neįgaliųjų teisių stebėsenos šalyje projektą. Interviu įtraukti į „State of disabled people’s rights in Kenya (2007): Report“, prieiga internete www.yorku.ca/drpi/Kenya.html.

⁵ Žr. 4 išnašą.

⁶ Žr. 4 išnašą.

Tinkamas sąlygų pritaikymas (2 straipsnis)

„Tinkamas sąlygų pritaikymas reiškia būtinus ir tinkamus pakeitimus ir pritaikymą, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves.“ (2 straipsnis)

„Pritaikymas“ reiškia taisyklės, praktikos, sąlygos ar reikalavimo pakoregavimą siekiant atsižvelgti į specifinius neįgaliojo poreikius, kad šis asmuo galėtų visapusiškai ir lygiomis teisėmis dalyvauti visuomenės gyvenime. Darbo vietoje pritaikymas gali būti programinės įrangos ar klaviatūros įsigijimas ar jų pritaikymas darbuotojui, turinčiam regos negalią, mokymai ar papildomo laiko skyrimas užduočiai atlikti. Ugdymo srityje tinkamas pritaikymas gali reikšti alternatyvių sąlygų sudarymą modulio reikalavimams išpildyti, mokytojo pagalbą arba pagalbines technologijas naudojimą.

Darbdaviams, ugdymo įstaigoms, paslaugų teikėjams ir kitiems asmenims tenka teisinė pareiga užtikrinti tinkamą sąlygų pritaikymą. Sprendžiant, ar bendrovė ar mokykla ėmėsi visų reikalingų priemonių pritaikyti sąlygas neįgaliam darbuotojui ar mokiniui, esminė apsvarstyтина sąvoka yra „neproporcinga ar nepagrįsta našta“. Kad darbdavys ar mokykla būtų teisėtai atleisti nuo prievolės pritaikyti sąlygas, darbdavys ar mokykla privalo įrodyti, jog sąlygų pritaikymas asmens poreikiams sudarytų nepagrįstą ar neproporcingą našta organizacijai atsižvelgiant į tokius veiksnius, kaip sveikata, saugumas ar sąnaudos.

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

Visapusiško ir veiksmingo dalyvavimo ir įtraukimo į visuomenę bei **prieinamumo** sąvokos reiškia, kad visuomenė tiek jos viešojoje, tiek privačiojoje dimensijose yra organizuota taip, kad visi žmonės galėtų joje dalyvauti visapusiškai. Visapusiškas įtraukimas į visuomenę reiškia, kad neįgalieji yra pripažįstami ir vertinami kaip lygiaverčiai jos dalyviai. Jų poreikiai yra suprantami kaip neatsiejama socialinės ir ekonominės santvarkos dalis ir nėra įvardijami kaip specialūs poreikiai. Siekiant visapusiškos įtraukties, būtina prieinama fizinė ir socialinė aplinka be barjerų. Pavyzdžiui, visapusiškas ir veiksmingas dalyvavimas ir įtrauktis reiškia, kad vykstant politiniams rinkimų procesams neįgalieji nėra paliekami nuošalyje užtikrinant, pavyzdžiui, kad balsavimo vietos būtų prieinamos, medžiaga būtų pateikta įvairiais formatais, kuriuos būtų paprasta suprasti ir naudoti. Su dalyvavimo ir įtraukties sąvoka yra susijusi universalus dizaino sąvoka, kuri Konvencijoje yra apibrėžiama kaip „gaminių, aplinkos, programų ir paslaugų, skirtų naudoti visiems žmonėms kuo platesniu mastu, dizainas, kai nėra pritaikymo ar specializuoti dizaino būtinybės“ (2 straipsnis). Kitaip tariant, dizaino etape turėtų būti atsižvelgiama į visų visuomenės narių poreikius siekiant užtikrinti, kad vėliau nereikėtų jokių specialių pritaikymų.

Pagarbos skirtumams principas reiškia kitų žmonių priėmimą kaip savitarpio supratimo dalį. Šis principas reiškia ir neįgaliųjų, kaip žmonių įvairovės ir žmonijos dalies, pripažinimą. Nepaisant kai kurių matomų ar akivaizdžių skirtumų, visi žmonės turi tokias pačias teises ir orumą. Tai reiškia, pavyzdžiui, kad, prieš išvažiudamas iš autobuso stotelės, vairuotojas palauks, kol judėjimo negalią turintis berniukas atsikels nuo suoliuko, įlips į autobusą ir atsisės. Pagarba skirtumams tai ne tik vairuotojas, užtikrinantis kokybišką ir saugų važiavimą visiems naudotojams, bet ir tokie autobusų tvarkaraščiai, kuriuose atsižvelgiama į įvairius veiksnius, įskaitant neįgaliųjų ir kitų viešojo transporto naudotojų poreikius. Svarbu pažymėti, kad Konvencijoje nesiekama užkirsti kelio neįgalumui – tai yra medicininis požiūris, bet siekiama užkirsti kelią diskriminacijai negalios pagrindu. Kampanijos, skirtos užkirsti kelią nelaimingiems atsitikimams ir užtikrinti saugų gimdymą ir saugią motinystę, yra aktualios visuomenės saugumui ir sveikatai. Vis dėlto, kai tokios kampanijos yra vykdomos neįgaliesiems, negalia yra vertinama neigiamai, dingsta dėmesys pagarbai skirtumams ir įvairovei bei kovai su diskriminacija – pagrindiniams žmogaus teisių modelio akcentams.

Šie bendrieji principai yra Konvencijos esmė ir yra neatsiejami nuo neįgaliųjų teisių stebėsenos veiklos.

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

D. Neįgaliųjų teisės

Neįgaliųjų teisių konvencija yra plačios apimties žmogaus teisių sutartis, apimanti visą spektrą pilietinių, kultūrinių, ekonominių, politinių ir socialinių teisių. Konvencijoje nėra nustatomos naujos neįgaliųjų teisės – joje tiesiog aiškinama, ką esamos žmogaus teisės reiškia neįgaliesiems, ir patikslinami valstybių, Konvencijos Šalių, įsipareigojimai ginti ir remti šias teises. Siekiant užtikrinti tokią aplinką, kuri būtų palanki neįgaliesiems naudotis savo teisėmis, į Konvenciją yra įtraukti ir straipsniai apie visuomenės švietimą, prieinamumą, pavojingas situacijas ir humanitarines krizes, teisę į teisingumą, asmens mobilumą, lavinimą ir rehabilitaciją, taip pat statistikos ir duomenų rinkimą⁷.

---

⁷ “Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on progress in the implementation of the recommendations contained in the study on the human rights of persons with disabilities” (A/HRC/4/75, para 19).

10–30 straipsniai apima neįgaliesiems garantuojamas teises

10 straipsnis. Teisė į gyvybę

11 straipsnis. Pavojingos situacijos ir humanitarinės krizės

12 straipsnis. Lygybė prieš įstatymą

13 straipsnis. Teisė į teisingumą

14 straipsnis. Asmens laisvė ir saugumas

15 straipsnis. Teisė nebūti kankinamam ar nepatirti žiauraus, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam

16 straipsnis. Laisvė nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos

17 straipsnis. Asmens neliečiamumo apsauga

18 straipsnis. Judėjimo laisvė ir pilietybė

19 straipsnis. Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę

20 straipsnis. Asmens mobilumas

21 straipsnis. Saviraiškos laisvė ir laisvė reikšti nuomonę, galimybė gauti informaciją

22 straipsnis. Privataus gyvenimo neliečiamumas

23 straipsnis. Būsto ir šeimos neliečiamumas

24 straipsnis. Švietimas

25 straipsnis. Sveikata

26 straipsnis. Gebėjimų ir funkcijų lavinimas ir rehabilitacija

27 straipsnis. Darbas ir užimtumas

28 straipsnis. Pakankamas gyvenimo lygis ir socialinė apsauga

29 straipsnis. Dalyvavimas politiniame ir visuomenės gyvenime

30 straipsnis. Dalyvavimas kultūriniame gyvenime, aktyvus poilsis, laisvalaikis ir sportas

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

Norėdami suvokti teisių aktualumą specifinėse situacijose, su kuriomis susiduria neįgalieji, stebėdami Konvencijos įgyvendinimą pagalvokite apie toliau pateikiamus pavyzdžius.

- **Teisė į lygybę prieš įstatymą** reikalauja *inter alia* panaikinti neįgalumą kaip pagrindą iš asmens atimti jo ar jos teisinį veiksnumą, pavyzdžiui, panaikinant praktiką skirti globėjus, kurie neįgaliųjų vardu priima sprendimus, ir vietoje to suteikti neįgaliesiems paramą, jog jie galėtų patys priimti sprendimus.
- **Teisė į asmens laisvę ir saugumą** reikalauja *inter alia* stebėti psichiatrines ir kitas įstaigas, kad niekas nebūtų siunčiamas į šias įstaigas dėl negalios, įskaitant dėl psichikos ar intelekto negalios, išskyrus gavus laisva valia duotą informuoto asmens sutikimą.
- **Teisė nebūti kankinamam** reikalauja *inter alia* įvertinti, ar institucijos nesiima tokios praktikos ir gydymo būdų prieš neįgaliuosius, kaip antai elektrošoko terapija ar lovos su grotomis, taip pat netaiko intervencinių ar negrįžtamų medicininių gydymo būdų, kuriais siekiama prieš asmens valią „pagydyti“ negalią.
- **Judėjimo laisvė** reikalauja *inter alia* įvertinti, ar valstybė, Konvencijos Šalis, neatsisako išduoti kelionės dokumentų asmeniui dėl jo ar jos negalios.
- **Teisė į švietimą** reikalauja *inter alia* įvertinti, ar neįgalūs mokiniai ir studentai nėra paliekami už bendrojo ugdymo sistemos ribų dėl jų negalios, ar bendrojo ugdymo sistema yra tinkamai pritaikyta mokinių reikalavimams ir ar veiksmingos individualios paramos priemonės yra suteikiamos siekiant užtikrinti didžiausią akademinį ir socialinį lavinimą, kuris atitiktų įtraukties tikslus.
- **Teisė į sveikatą** reikalauja *inter alia* ne tik įvertinti, ar suteikiama universali prieiga prie pagrindinių vaistų, bet ir ar gydymas yra skiriamas vadovaujantis laisva valia duotu informuoto neįgaliojo sutikimu.
- **Teisė į darbą** reikalauja *inter alia* įvertinti, ar darbo teisėje yra draudžiama diskriminacija darbo vietoje ir iš darbdavių reikalaujama imtis pozityvų žingsnių fiziniam pastatų prieinamumui užtikrinti, taip pat technologijų prieinamumui užtikrinti, pavyzdžiui, kompiuterinių ir interneto technologijų neįgaliesiems, kurių jiems gali reikėti.
- **Teisė į pakankamą gyvenimo lygį** reikalauja *inter alia* įvertinti socialines programas ir politines sistemas, skurdo mažinimo strategijas, nacionalinius vystymosi planus ir projektus, kaip antai su Tūkstantmečio vystymosi tikslais susijusius projektus, siekiant užtikrinti, kad jais būtų skatinama ir saugoma teisė į maistą, drabužius, būstą ir kitos neįgaliųjų teisės.
- **Teisė dalyvauti visuomenės ir politiniame gyvenime** reikalauja *inter alia* stebėti rinkimus siekiant užtikrinti, kad rinkimų medžiaga būtų pateikiama prieinamais formatais (pvz., rašytinė medžiaga būtų pateikta Brailio raštu, reklama per televiziją su vertimu į gestų kalbą), kad prieinamos būtų balsavimo kabinos (pvz., turėtų rampą).

II. Neįgaliųjų teisių konvencija

- **Teisė dalyvauti kultūriniame gyvenime** reikalauja *inter alia* įvertinti, ar yra aiškiai pripažįstamos ir remiamos gestų kalbos bei kurčiųjų kultūra ir ar autorių teisių apsauga nedraudžia prieigos prie kultūrinės medžiagos, pavyzdžiui, garsinių knygų.

Pilietinės, kultūrinės, ekonominės, politinės ir socialinės teisės yra neskaidomos, tarpusavyje priklausomos ir tarpusavyje susijusios. Šio priklausomumo suvokimas yra svarbus stebint neįgaliųjų teisių įgyvendinimą. Pavyzdžiui, stebint institucijų veiklą, reikia įvertinti, ar iš asmenų nėra atimama jų laisvė negalios pagrindu (teisė į asmens laisvę ir saugumą), ar asmenims nėra taikomas medicininis gydymas be jų laisva valia ir turint visą informaciją duoto sutikimo (teisė į sveikatą, kūno ir psichikos neliečiamumą bei teisė nebūti kankinamam), taip pat ar institucijose asmenys gauna pakankamai maisto, drabužių, šviesos ar jiems užtikrinamos sanitarinės sąlygos ir pan. (teisė į pakankamą pragyvenimo lygį).

Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių srityje Neįgaliųjų teisių konvencijoje dar kartą įtvirtinama valstybių, Konvencijos Šalių, pareiga nuosekliai šias teises įgyvendinti, kaip pripažįstama ir Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 2 straipsnyje bei Vaiko teisių konvencijos 4 straipsnyje. Kadangi pripažįstama, jog visapusiškai naudotis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis gali kliudyti riboti išteklių, nustatomas ir reikalavimas imtis priemonių tiek, kiek leidžia valstybės, Konvencijos Šalies, turimi išteklių ir, kai reikia, bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu (Neįgaliųjų teisių konvencijos 4 straipsnio 2 punktą ir 32 straipsnis).

Nuoseklus ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimas

4 straipsnio 2 punktas:

Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių srityje kiekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, įsipareigoja kuo geriau panaudodama savo turimus išteklius ir prireikus bendradarbiaudama tarptautiniu lygiu imtis visų priemonių, kad nuosekliai pasiektų šių teisių visišką įgyvendinimą, nepažeisdama tų šioje Konvencijoje įtvirtintų įsipareigojimų, kurie pagal tarptautinę teisę yra taikomi tiesiogiai.

Stebėsenos tikslais yra svarbūs keli nuoseklaus ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimo aspektai⁸:

- diskriminacija bet koku pagrindu, įskaitant negalios, yra visuomet draudžiama nepriklausomai nuo ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimo lygmens;
- valstybėms, Konvencijos Šalims, yra taikomas tiesioginis įsipareigojimas užtikrinti minimalų būtiną naudojimosi kiekviena ekonomine, socialine ir kultūrine teise lygį;
- valstybės, Konvencijos Šalys, privalo imtis žingsnių nuoseklaus šių teisių įgyvendinimo link. Valstybė, pavyzdžiui, gali parengti veiksmų planą, kuriame būtų: (a) numatytas ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimo terminas; (b) numatyti su terminais susieti pasiekimų standartai; (c) numatyti sėkmės rodikliai;
- valstybėms, Konvencijos Šalims, yra draudžiama imtis regresyvių žingsnių ar priemonių, kuriomis mažinamos galimybės naudotis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis.

E. Konvencijos stebėsenos mechanizmai

Konvencijoje yra numatyti tiek nacionaliniai, tiek tarptautiniai stebėsenos mechanizmai.

Nacionaliniu lygmeniu 33 straipsnyje yra numatyti trys Konvencijos įgyvendinimui ir stebėsenai aktualūs mechanizmai. Pirma, valstybės, Konvencijos Šalys, privalo paskirti vieną ar kelias vyriausybės institucijas, įgaliotas klausimais, susijusiais su Konvencijos įgyvendinimu. Antra, valstybės, Konvencijos Šalys, turi apsvarstyti galimybę vyriausybėje sukurti ar paskirti koordinacinį mechanizmą, kad būtų sudarytos sąlygos įvairiuose sektoriuose ir įvairiais lygmenimis imtis su tuo susijusių veiksmų. Trečia, valstybės, Konvencijos Šalys, turi sukurti ar paskirti struktūrą, apimančią vieną ar kelis nepriklausomus mechanizmus, skirtus skatinti, apsaugoti ir kontroliuoti Konvencijos įgyvendinimą.

---

⁸ Taip pat žr. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto Bendrąją rekomendaciją Nr. 3 dėl valstybių, Konvencijos Šalių, įsipareigojimų pobūdžio (1990).

Tarptautiniu lygmeniu 34 straipsnyje yra numatytas Neįgaliųjų teisių komiteto, sudaryto iš nepriklausomų ekspertų ir atliekančio kelias funkcijas, įsteigimas. Pirma, vadovaudamasis valstybių, Konvencijos Šalių, ir kitų suinteresuotųjų šalių, pavyzdžiui, nacionalinių stebėsenos mechanizmų ir pilietinės visuomenės organizacijų, pateiktomis periodinėmis ataskaitomis, Komitetas vykdo konstruktyvų dialogą su valstybėmis, Konvencijos Šalimis, dėl Konvencijos įgyvendinimo ir teikia baigiamuosius pastebėjimus bei rekomendacijas dėl tolesnių veiksmų, skirtų pagerinti ir sustiprinti įgyvendinimą. Antra, Komitetas rengia bendrųjų diskusijų dienas, atviras visuomenės nariams, per kurias Komitetas svarsto su Konvencija susijusius bendros svarbos klausimus. Trečia, Komitetas gali priimti autoritetingus pareiškimus, kitaip vadinamus bendrosiomis pastabomis, tam tikroms Konvencijos nuostatomis ar tam tikriems Konvencijos įgyvendinimo klausimams patikslinti. Ketvirta, Fakultatyvusis protokolas suteikia Komitetui įgaliojimus priimti skundus, kitaip dar vadinamus komunikatus, iš asmenų dėl Konvencijos nuostatų įtariamų pažeidimų valstybėje, Konvencijos Šalyje, ratifikavusioje Fakultatyvųjų protokolą. Komitetas gali pateikti savo nuomonę, išnagrinėjęs skundą ir atsižvelgęs į atitinkamos valstybės, Konvencijos Šalies, pateiktas pastabas. Penkta, Fakultatyvusis protokolas taip pat suteikia Komitetui galimybę atlikti tyrimus valstybėse, Konvencijos Šalyse, jei gauna patikimos informacijos, jog valstybėje yra sunkiai ar sistemingai pažeidinėjamos Konvencijos nuostatos.

Žmogaus teisių stebėtojai⁹ turėtų žinoti apie šiuos mechanizmus ir jų funkcijas. Stebėsenos veikla galėtų:

- teikti informaciją nacionaliniams stebėsenos mechanizmomis apie Konvencijos įgyvendinimo būklę;
- teikti Komitetui informaciją, reikalingą konstruktyviam Komiteto dialogui su valstybėmis, Konvencijos Šalimis;
- identifikuoti potencialius asmenų teisių pažeidimus pagal Konvenciją, kuriais galėtų būti grindžiamas komunikatas Komitetui pagal Fakultatyvųjų protokolą, jei atitinkama valstybė, Konvencijos Šalis, yra jį ratifikavusi;
- identifikuoti patikimą informaciją apie sunkius ar sisteminius Konvencijos pažeidimus, kuri galėtų būti pateikta Komitetui skatinant jį imtis tyrimo pagal Fakultatyvųjų protokolą, jei atitinkama valstybė, Konvencijos Šalis, yra jį ratifikavusi;
- stebėti, kaip yra įgyvendinamos nacionalinių stebėsenos mechanizmų ir Komiteto rekomendacijos, siekiant sustiprinti Konvencijos įgyvendinimą.

---

⁹ Šiose rekomendacijose sąvoka „žmogaus teisių stebėtojai“ apima Jungtinių Tautų žmogaus teisių pareigūnus, taip pat kitų tarpyvyriausybinių, regioninių ar pilietinės visuomenės organizacijų personalą, nacionalines žmogaus teisių institucijas, žmogaus teisių gynėjus ir kitus asmenis ir organizacijas, užsiimančius žmogaus teisių stebėseną.

III. Neįgaliųjų teisių stebėseną: apžvalga

Patikimos, įrodymais grįstos valstybių, Konvencijos Šalių, nacionalinių žmogaus teisių institucijų, neįgaliųjų organizacijų ir kitų pilietinės visuomenės grupių ir Jungtinių Tautų Organizacijos biurų, kurioms suteiktas atitinkamas mandatas, ataskaitos prisidės užtikrinant, kad Konvencijoje garantuotos žmogaus teisės virstų veiksmams ir realiais pokyčiais neįgaliųjų gyvenimuose. Prieš pereinant prie stebėsenos būdų, svarbu įsisąmoninti šiuos veiksniai, kurie turėtų orientuoti visą stebėsenos veiklą.

A. Centrinis neįgaliųjų vaidmuo ir dalyvavimas stebėsenos veikloje

Neįgalieji ir jiems atstovaujanti organizacija¹⁰ vaidina neatsiejamą vaidmenį rengiant ir derantis dėl Konvencijos vadovaujantis šūkiu „Niekas apie mus be mūsų!“. Konvencijoje pripažįstama, kad šis vaidmuo negali nutrūkti, ir iš valstybių, Konvencijos Šalių, yra reikalaujama „glaudžiai bendradarbiauti su neįgaliaisiais“ ir „aktyviai juos įtraukti“ į su neįgaliaisiais susijusių sprendimų priėmimo procesus (4 straipsnio 3 punktas). Konvencijoje ypač reikalaujama, kad „pilietinė visuomenė, visų pirma neįgalieji ir jiems atstovaujanti organizacija, būtų visapusiškai įtraukiami ir dalyvautų kontrolės procese“ (33 straipsnis 3 punktas). Tai turi pasekmių tiek procesui, tiek turiniui. Procesu srityje neįgalieji turi būti įtraukiami į stebėsenos veiklą, pavyzdžiui, neįgaliuosius skiriant stebėtojais. Turinio srityje neįgaliųjų balsams ir patirtims turi būti skiriamas pagrindinis vaidmuo stebėsenos ataskaitose pripažįstant faktą, kad neįgalieji geriausiai išmano savo padėtį.

Taip pat labai svarbu yra užtikrinti, kad pastangos, skirtos stebėti neįgaliųjų žmogaus teisių situaciją neprisdėtų prie dar didesnės šių asmenų marginalizacijos tam tikroje grupėje. Neįgaliųjų teisių stebėseną turi būti paremta visų neįgaliųjų iš visų visuomenės sluoksnių įtraukimo požiūriu. Tai reiškia, kad stebėsenoje turi dalyvauti įvairių formų negalią turinčios moterys, vyrai, mergaitės ir berniukai, įskaitant turinčius judėjimo, psichikos, intelekto ir sensorinių sutrikimus, taip pat iš visų socialinių ir ekonominių sluoksnių, skirtingos etninės kilmės, visų amžiaus grupių ir gyvenimo sričių. Pavyzdžiui, stebėseną turi pasiekti ir apimti ir vargingai gyvenančius, benamius ir globos įstaigose gyvenančius neįgaliuosius.

B. Atsakingų institucijų ir organizacijų partnerių identifikavimas ir analizė

Svarbus pirmas visų, kurie vykdo neįgaliųjų žmogaus teisių stebėseną, žingsnis yra identifikuoti ir išanalizuoti įvairius stebėsenos proceso veikėjus. Svarbu, kad stebėtojai identifikuotų ir aktualias atsakingas institucijas, įskaitant ministerijas, kurioms tenka su neįgaliaisiais susijusios pareigos, pavyzdžiui, teisingumo ministerija, generaliniai prokurorai, departamentai ir socialinės apsaugos, užimtumo ir darbo, kultūros ir sporto bei sveikatos ministerijos. Kadangi Konvencijoje minimi ir privatūs subjektai, stebėtojai galėtų apsvarstyti galimybę, jog potencialiais stebėsenos partneriais galėtų būti darbdavių asociacijos ir sąjungos ir net veikėjai, kuriems tenka pareiga gerbti neįgaliųjų teises.

---

¹⁰ Atkreipiame dėmesį, kad kartais neįgaliesiems atstovaujanti organizacija įsivardija kaip „neįgaliųjų organizacija“ arba vartoja santrumpą „NO“.

Reikia nepamiršti, kad tikslas yra užtikrinti visų neįgaliųjų iš visų visuomenės sluoksnių įtraukimą į stebėseną ir identifikuoti neįgaliųjų organizacijas (NO) stebimoje srityje. Pavyzdžiui, kai kurių organizacijų nariais gali būti įvairias negalias turintys nariai. Kitos organizacijos atstovauja tik tam tikrą negalią turintiesiems, pvz., regos negalią ar psichosocialinę negalią turintiems asmenims, arba tam tikroms asmenų grupėms, pvz., neįgalioms moterims ar karo veteranams. Stebėtojai turėtų ir kurti bei skatinti komunikacijos tinklus su įvairiais papildomais partneriais. Šie partneriai gali būti iš įvairių regionų ir sektorių (įskaitant universitetus, mokslinių tyrimų institucijas, NVO, profesines sąjungas, profesines grupes, tarpvyriausybines organizacijas) ir dirbti su įvairiais žmonėmis (įskaitant organizacijas, dirbančias su moterimis, vaikais ir čiabuvių grupėmis). Tarpžinybinė paramos grupė, kurią sudaro Jungtinių Tautų departamentai, agentūros, fondai ir programos, siekia koordinuoti su Konvencija susijusią Jungtinių Tautų veiklą¹¹. Dėl šios priežasties stebėtojams verta apsvarstyti galimybę susisiekti su kitomis Jungtinių Tautų organizacijomis ar Pasaulio Banku ir dirbti su jais kaip stebėsenos partneriais ar pasinaudoti jais kaip informacijos šaltiniais.

---

¹¹ 2006 m. rugsėjo mėnesį Jungtinių Tautų vadovų taryba (angl. *United Nations Executives Board*) įsteigė Tarpžinybinę paramos grupę Neįgaliųjų teisių konvencijos klausimais (angl. *Inter-Agency Support Group on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*) (IASG). IASG yra tarptautinio bendradarbiavimo Konvencijos ir jos Fakultatyviojo protokolo rėmimo ir įgyvendinimo srityje mechanizmas. Jos nariais yra Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras (OHCHR), Ekonomikos ir socialinių reikalų departamentas (DESA), Jungtinių Tautų vystymo programa (UNDP), Jungtinių Tautų vaikų fondas (UNICEF), Pasaulio sveikatos organizacija (WHO), Tarptautinė darbo organizacija (ILO), Jungtinių Tautų gyventojų fondas (UNFPA), Jungtinių Tautų išminavimo tarnyba ir Jungtinių Tautų vyriausiojo pabėgėlių komisaro biuras (UNHCR).

III. Neįgaliųjų teisių stebėseną: apžvalga

C. Neįgaliųjų ir jiems atstovaujančių organizacijų gebėjimų ugdymas

Daugeliu atvejų darbas su NO reiškia ir tose organizacijose dirbančių neįgaliųjų gebėjimų ugdymą, kad jie geriau suprastų žmogaus teisių principus ir sąvokas. Kitaip tariant, gebėjimų ugdymas yra stebėsenos veiklos dalis bei vienas iš ją papildančių elementų. Visais atvejais visa gebėjimų ugdymo veikla turi būti prieinama visiems. NO partnerės ir jų nariai galės informuoti stebėtojus apie įvairias reikalingas priemones siekiant užtikrinti visapusišką tokio gebėjimų ugdymo prieinamumą.

Gebėjimų ugdymo ir stebėsenos veiklos prieinamumo kontrolinis sąrašas:

1. Spausdintinė medžiaga (pvz., mokymų vadovai, informacija apie stebėsenos procesą, sutikimo formos, klausimynai)

✓ Užtikrinkite, kad medžiaga būtų parengta visais formatais ir kalbomis siekiant visapusiško dalyvavimo (pvz., Brailio raštu, dideliu šriftu, elektroniniu formatu, gestų kalba, paprastai skaitomais ir suprantamais formatais).

2. Pagalbinės vaizdo priemonės (pvz., kompiuterinės skaidrės, nuotraukos, schemas, žemėlapiai, vaizdo įrašai)

✓ Užtikrinkite, kad šiomis priemonėmis pateikiamos informacijos tinkamas aprašymas būtų perteiktas prieinamu formatu (pvz., pateikiant tekstą ir kompiuterinėse skaidrėse rodomų vaizdų aprašymus).

3. Žodinė komunikacija (pvz., asmeniškai ir telefonu, mokymų sesijos, garso įrašai, stebėsenos interviu)

✓ Skirkite pakankamai laiko ir pasitelkite reikalingus vertėjus / moderatorius, kad klausos, klausos ir regos negalią, intelekto negalią turintys asmenys ar besinaudojantys papildytosios ir alternatyviosios komunikacijos priemonėmis suprastų, ką sako kiti, ir galėtų perteikti savo mintis (pvz., vertimas į gestų kalbą, transkribavimas realiuoju laiku, pagalbinių technologijų tarpininkas).

4. Vieta (pvz., susitikimų, mokymų sesijų, interviu)

✓ Užtikrinkite prieigą neįgaliesiems, besinaudojantiems judėjimo priemonėmis (pvz., vengti vietų su laiptais, siaurų praėjimų, ankštų patalpų).

✓ Užtikrinkite pakankamai prieinamų tualetų.

✓ Užtikrinkite, kad dalyviai galėtų pasiekti vietą ekonomiškai ir prieinamu transportu.

✓ Užtikrinkite tinkamų ženklų įvairiais formatais pakankamumą ir (arba) pakankamai personalo, kuris padėtų dalyviams atvykti į vietą (pvz., ženklai Brailio raštu, pasitinkantys asmenys).

✓ Nepamirškite išsamiai pasikonsultuoti su NO partnere ir išsiaiškinti prieinamumo reikalavimus. Jei tik įmanoma, tiesiogiai susisiekite su asmeniu (-imis), dalyvaujančiu (-iais) veikloje, kad jo (-ų) specialūs reikalavimai būtų patenkinti.

Prašom atkreipti dėmesį, kad pateiktas sąrašas nėra baigtinis. Stebėtojai turėtų kiekvieną prieinamumo atvejį išnagrinėti atskirai.

III. Neįgaliųjų teisių stebėseną: apžvalga

D. Dvejopas požiūris į Konvencijos stebėjimą

Vykdamas neįgaliųjų teisių stebėseną reikia vadovautis dvejopu požiūriu¹²:

- Pirma, siekiant veiksmingumo gali reikėti konkrečiai orientuotis į neįgaliųjų teises. Pavyzdžiui, parlamentui svarstant Konvencijos ratifikavimo klausimą, gali būti tinkama konkrečiai išanalizuoti, ar esama teisinė bazė atitinka Konvencijos nuostatas, ir stebėti esamų įstatymų ir politikos dokumentų įgyvendinimą. Panašiai, sprendžiant su įtraukiu ugdymu susijusius klausimus, pvz., bendrų ugdymo įstaigų visiems, prieinamų pastatų, tinkamo ugdymo turinio, tinkamai parengtų mokytojų, stebėsenos veiklos akcentas pagrįstai gali būti neįgaliųjų mokinių ir studentų teisė į švietimą.
- Antra, stebėseną neturėtų stiprinti požiūris, jog neįgalieji iš esmės kažkuo skiriasi nuo kitų žmonių. Dėl šios priežasties neįgaliųjų teisių stebėseną turi būti integruota į žmogaus teisių stebėsenos veiklą apskritai. Pavyzdžiui, teisės nebūti kankinamam stebėseną turėtų apimti psichiatrijos įstaigas ir kalėjimus, taip pat neįgaliuosius kalėjimuose. Plėtros programos stebėsenos metu reikia įvertinti projekto įtaką neįgaliesiems, kaip naudos gavėjams, tais pačiais pagrindais, kaip ir kitos tikslinės grupės. Daugelis nacionalinių žmogaus teisių institucijų, neįgaliųjų organizacijų ir kitų pilietinės visuomenės grupių ir Jungtinių Tautų biurų dirba konflikto ar pokonfliktinėse situacijose. Neįgalieji tokiose situacijose gali būti itin pažeidžiami: atsiduria tokiose situacijose, kai reikia skubiai bėgti, yra išstumiami iš gyvenamosios vietos dėl konflikto, susiduria su fizinės aplinkos kliūtimis ar atsiduria už asmeninės ir fizinės paramos struktūrų ribų. Dėl šios priežasties svarbu įvertinti ir jų teises stebint žmogaus teisių įgyvendinimą konflikto, nelaimių ir pokonfliktinėse situacijose.

---

¹² Šia sąvoka apibūdinamas požiūris, sujungiantis neįgalumo integravimą į visas iniciatyvas / projektus ir konkrečiai neįgaliesiems skirtas iniciatyvas / projektus siekiant užtikrinti vienodas teises visiems neįgaliesiems. Keli paramos davėjai įtraukė šį požiūrį į savo tarptautinės plėtros ir paramos politikos dokumentus.

IV. Stebėseną praktikoje

IV. Stebėseną praktikoje

Stebėseną apima įvairius žingsnius: nuo informacijos rinkimo iki teisės aktų ir informacijos analizės, dokumentavimo ir atskaitomybės, korekcinų bei tolesnių veiksmų ir galiausiai vertinimo. Šios veiklos persipina ir sudaro **stebėsenos ciklą**. Šiame skyriuje kalbėsime apie: (a) informacijos rinkimą, (b) teisės aktų ir informacijos analizę, (c) dokumentavimą ir atskaitomybę / korekcinus ir tolesnius veiksmus.

A. Informacijos rinkimas

1. Dokumentais paremta informacija

Informacijos apie neįgaliųjų asmenų galimybes naudotis savo teisėmis rinkimas paprastai prasideda nuo informacijos šaltinių identifikavimo. Stebėtojai turėtų apsvarstyti įvairius šaltinius, kuriais gali būti:

- konstitucijos, teisės aktai ir reglamentai kaip pirminiai informacijos šaltiniai. Be to, stebėtojai gali pagalvoti ir apie kitus informacijos šaltinius, pavyzdžiui, parlamentinius tyrimus ir ataskaitas;
- nacionalinės politikos dokumentai ir programos, susijusios su teisės aktų įgyvendinimu, taip pat biudžetai;
- teisminių ir kvazi-teisminių įstaigų sprendimai, pavyzdžiui, teismų ir nacionalinių žmogaus teisių institucijų;
- žiniasklaidos pranešimai, akademijų ir kitų mokslo centrų bei pilietinės visuomenės organizacijų studijos ir moksliniai tyrimai.

Stebėtojai gali remtis spausdintiniais šaltiniais (pvz., oficialių dokumentų rinkiniais), elektroninės paieškos teisės aktų ir teismų praktikos duomenų bazėse rezultatais bei elektroninės paieškos naršyklėmis žiniasklaidos pranešimams apie neįgaliuosius stebėti.

Informacijos apie **teisės aktus** rinkimas, įskaitant apie konstitucines nuostatas, statutus, kodeksus ir reglamentus, suteikia galimybę išsiaiškinti, kiek įstatymai diskriminuoja neįgaliuosius, taip pat kiek tie įstatymai remia neįgaliųjų teises. Informacijos apie **politiką**, t. y. valstybės strategiją ar kryptis, kurios nebūtinai turi būti privalomos, rinkimas gali būti itin aktualus norint išsiaiškinti, ar yra politinė valia pereiti nuo teisės aktų prie Konvencijos įgyvendinimo. Konvenciją ratifikavusiose valstybėse teisės aktų ir politikos stebėseną kelia bent dviejų tipų klausimus:

- turint galvoje, kad dar iki Konvencijos ratifikavimo daugelis valstybių buvo priėmusios su neįgaliųjų teisėmis susijusius teisės aktus ir politiką, pirmas stebėsenos žingsnis turėtų būti peržiūra, ar tie teisės aktai ir politika atitinka Konvencijos nuostatas. Peržiūros metu gali būti nustatytos norminės spragos ar įstatymų prieštaravimas Konvencijos nuostatomis, pavyzdžiui, pažeidžiant draudimą;

- jei nacionaliniai teisės aktai ir politika atitinka Konvencijos nuostatas, svarbu stebėti, kaip jie yra įgyvendinami praktiškai per įvairias programas ar kitas priemones.

Informacijos apie **programas** rinkimas gali užtikrinti, kad bus taikomos praktinės ir finansinės priemonės, skirtos skatinti teisės aktuose pripažintų neįgaliųjų teisių įgyvendinimą. Programų sąvoka yra plati ir gali apimti daugelį priemonių, skirtų Konvencijai įgyvendinti. Pavyzdžiui, ši sąvoka gali apimti plėtos programas ir skurdo mažinimo programas. Tokiu atveju stebėtojai turėtų nustatyti, ar į tokias programas yra įtraukti neįgalieji ir ar tokiomis programomis yra remiamos jų teisės.

Be to, programų stebėseną turėtų apimti iš biudžeto stebėseną, nes kai kuriems valstybių įsipareigojimams įgyvendinti yra reikalingi finansiniai ir žmogiškieji ištekliai tam, kad būtų imtasi teigiamų žingsnių neįgaliųjų teisėms remti ir kad tie žingsniai būtų efektyvūs¹³. Biudžeto analizė gali būti aktuali vertinant tokius klausimus, kaip prieinamumas, parama neįgaliesiems, įskaitant paramą priimant sprendimus, įtraukus ugdymas, medicininės paslaugos, socialinė apsauga ir nacionaliniai stebėsenos mechanizmai. Biudžeto analizę atliekantys stebėtojai gali išnagrinėti finansinius įsipareigojimus nacionaliniuose neįgaliųjų veiksmų planuose, švietimo, viešųjų darbų ar socialinių reikalų ministerijų biudžetuose bei nacionalinių žmogaus teisių institucijų biudžete. Analizuojant biudžetus reikia atsakyti į šiuos klausimus:

- Ar yra atlikta finansinių sąnaudų, susijusių su tam tikros neįgaliojo teisės įgyvendinimu, analizė?
- Ar buvo skirta pakankamai lėšų nustatytiems reikalavimams įvykdyti siekiant įgyvendinti tam tikrą teisę?
- Kokia suma konkrečioje srityje buvo skirta neįgaliųjų teisėms remti palyginti su bendru srities finansavimu? Pavyzdžiui, kokia švietimui skirta biudžeto dalis procentais yra skirta įtraukiam neįgaliųjų ugdymui užtikrinti?
- Koks yra skirtumas tarp biudžeto asignavimų ir biudžeto išlaidų? Ar biudžeto lėšos buvo nepanaudotos, o gal įsipareigojimai biudžete nebuvo įvykdyti?
- Ar laikui bėgant biudžetai augo?
- Ar biudžeto asignavimai ir finansavimas neįgaliesiems apsiriboja tam tikromis ministerijomis ir programomis? Jei taip, kokio tipo?

Surinkta ir išnagrinėta informacija apie **teisines bylas**, susijusias su neįgalumo klausimais, dėl kurių pasisakė teismai, nacionalinės žmogaus teisių institucijos ir kitos teisminės ar kvazi-teisminės įstaigos, pateikia įrodymų, kaip minėtos įstaigos taiko teisių garantijas konkrečiose situacijose ir aiškina bei taiko teisės aktus, politiką ir programas. Teisinių bylų stebėseną gali suteikti informacijos, padedančios suprasti Konvencijos ir su neįgaliųjų teisėmis susijusių teisės aktų įgyvendinimą bei kaip teisingumas yra – arba nėra – prieinamas neįgaliesiems. Taip pat svarbu išsiaiškinti, ar priimti sprendimai yra įgyvendinami. Pavyzdžiui, teismas priėmė nutartį neteisėtai

---

¹³ Žr. apskritai Jim Shultz, “Promises to keep. Using public budgets as a tool to advance economic, social and cultural rights” (Mexico, Ford Foundation and Fundar, 2002); *Dignity counts. A guide to using budget analysis to advance human rights* (Fundar, Institute of International Education and International Budget Project, 2004).

atleistą neįgalų darbuotoją grąžinti į darbą. Vis tik, jei darbdavys niekuomet jo nesugrąžina į darbą, neįgalusis nesulauks teisingumo.

Žiniasklaidos pranešimai, akademijų, kitų mokslo centrų ir pilietinės visuomenės organizacijų studijos ir moksliniai tyrimai taip pat gali būti labai naudingi. **Žiniasklaidoje pateikiamos** informacijos rinkimas gali padėti stebėti visuomenės požiūrį į neįgaliuosius. Visuomenės požiūris yra sociokultūrinių vertybių barometras ir turi įtakos tam, kaip žmonės renkasi veikti ir reaguoti į kitus¹⁴. Dėl negalios specifiškumo neigiamas požiūris sąlygoja stereotipizavimą, etikečių lipdymą ir diskriminaciją. Visuomenės požiūris vaidina svarbų vaidmenį – jis gali padėti arba kliudyti neįgaliesiems naudotis žmogaus teisėmis. Kadangi visuomenės požiūris turi tokią reikšmingą įtaką, kaip neįgalieji ir jų indėlis į visuomenę yra vertinami, Konvencijoje visuomenės švietimui ir valstybių, Konvencijos Šalių, pareigai kovoti su stereotipais, prietarais ir ydinga praktika, susijusia su neįgaliaisiais, yra skirtas visas straipsnis (8 straipsnio 1 punkto a–b papunkčiai). Turint galvoje, kad žiniasklaida vaidina svarbų vaidmenį tiek atspindint, tiek formuojant visuomenės nuomonę, Konvencijoje iš valstybių yra reikalaujama imtis žingsnių raginant visas visuomenės informavimo priemones formuoti tokį neįgaliųjų įvaizdį, kuris būtų suderinamas su Konvencijos tikslu (8 straipsnio 2 punkto c papunktis). Dėl šios priežasties visuomenės požiūrio stebėseną yra svarbi norint išsiaiškinti neįgaliųjų žmogaus teisių padėtį.

---

¹⁴ Tiffany J. McCaughey and Douglas C. Strohmer, “Prototypes as an indirect measure of attitudes toward disability groups”, *Rehabilitation Counseling Bulletin*, vol. 48, No. 2 (January 2005), p. 89.

Žiniasklaidos stebėseną

- Ar žiniasklaidoje yra rašoma apie neįgaliuosius?
- Jei taip, kokioje žiniasklaidos priemonėje ir kuriose jos turinio dalyse?
- Ar neįgalieji yra vaizduojami kaip aukos ar kaip teisių turėtojai?
- Ar žiniasklaidoje yra pateikiama pačių neįgaliųjų nuomonė?
- Ar vartojama kalba ir vaizdai yra tinkami?
- Ar žiniasklaidos žinutė stiprina stereotipus ar su jais kovoja?
- Ar laikui bėgant žiniasklaidos pranešimai apie neįgaliuosius keitėsi? Jei taip, kaip (pvz., reportažų skaičius augo ar mažėjo, atsirado kitoks požiūris)? Kokie veiksniai lėmė tokį pokytį?
- Ar tai yra tikslus tikrosios padėties atspindys?
- Ar žiniasklaida yra prieinama neįgaliesiems?

IV. Stebėseną praktikoje

2. Kiti informacijos šaltiniai: „Nieko apie mus be mūsų“.

Labai dažnai tarp teisės ir politikos nuostatų popieriuje ir žmonių kasdienio gyvenimo realybės žiojėja didelė spraga. Dėl šios priežasties būtina papildyti dokumentais paremtą medžiagą iš neįgaliųjų surinkta informacija apie jų patirtį ir požiūrį. Pokalbiai su neįgaliaisiais, jiems atstovaujančiomis organizacijomis, politikos formuotojais, paslaugų teikėjais ir kitais asmenimis gali padėti surinkti informacijos, kaip įstatymai ir politika yra įgyvendinami ir kiek valstybės gerbia, gina ir įgyvendina neįgaliųjų teises¹⁵.

Svarbu, kad neįgaliųjų balsai būtų išgirsti. Individualių patirčių stebėseną turėtų būti kaip įmanoma įtraukesnė taikant strategiją, kurios tikslas yra užtikrinti, jog skirtingą negalią turinčios moterys, vyrai, mergaitės ir berniukai, įskaitant intelekto, psichikos ir sensorinę negalią turinčiuosius, gyvenantys skirtingomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, skirtingų tautybių, įvairių amžiaus grupių ir gyvenimo sričių, įvairių dydžių bendruomenių, miesto ir kaimo gyventojai turėtų galimybę dalyvauti. Siekiant išanalizuoti kompleksinę realybę, su kuria susiduria neįgalieji, individualių patirčių stebėseną irgi turėtų būti plati ir apimti visą žmogaus teisių spektrą – pilietines, kultūrinės, ekonomines, politines ir socialines teises – bei tiek viešosios, tiek privačiosios erdvės klausimus.

Efektyviausias būdas stebėti individualias patirtis yra asmeniniai interviu. Per interviu galima surinkti tiek kiekybinių, tiek kokybinių duomenų, nes interviu suteikia progą neįgaliesiems nurodyti ir papasakoti apie problemas, kurios jiems yra svarbiausios ir susijusios su atsisakymu suteikti jiems teises ar užtikrinti jų prieinamumą¹⁶.

Turint galvoje ilgą tyrimų, kurie buvo atliekami su neįgaliaisiais be jų sutikimo, istoriją, stebėtojai turėtų gauti pašnekovo *laisva valia turint visą informaciją duotą sutikimą*. Stebėtojai taip pat turėtų saugoti pašnekovų *privatumą* ir užtikrinti jų *saugumą* bei suteiktos informacijos *konfidencialumą*, kai reikalinga. Priklausomai nuo situacijos interviu gali reikėti atlikti nedalyvaujant šeimos nariams, globėjams ar kitiems asmenims tokioje vietoje, kurioje pokalbio niekas negalėtų pasiklausyti. Šeimos nariai, globėjai ar kiti asmenys gali būti atsakingi už neįgaliojo žmogaus teisių pažeidimus (pvz., kitas asmuo yra atsakingas už fizinę ar psichologinę prievartą ar neleidžia neįgaliajam išeiti iš namų, kad išvengtų kai kuriose visuomenėse su negalia siejamos šeimos gėdos). Svarbu yra užtikrinti, kad pašnekovai galėtų kalbėti laisvai, nesibaimindami atsakomųjų priemonių.

---

¹⁵ Dirbdama su neįgaliaisiais ir jiems atstovaujančiomis organizacijomis įvairiose šalyse, „Disability Rights Promotion International“ (DRPI) parengė formą, skirtą padėti surinkti duomenis apie teisės aktus, politiką ir programas, susijusius su neįgaliųjų teisėmis. Ši forma yra skirta duomenims surinkti apie visas teisių kategorijas (pilietines, kultūrinės, ekonomines, politines ir socialines). Forma yra ir vertinimo įrankis palengvinantis teisės aktų ir politikos spragų identifikavimą. Joje pateikiamos kryžminės nuorodos į aktualias svarbiausių tarptautinių žmogaus teisių sutarčių, įskaitant Konvenciją, nuostatas. Formą rasite DRPI svetainėje adresu <http://www.yorku.ca/drpi/resources.html>.

¹⁶ Bendradarbiaudama su neįgaliųjų organizacijomis partnerėmis, DRPI parengė stebėsenos įrankius (interviu vadovą ir kitus tyrimo dokumentus) ir mokymų medžiagą (mokymų kursą ir pagalbinį vadovą) informacijos rinkimui, analizei ir atskaitomybei apie interviu palengvinti. Šią medžiagą rasite DRPI svetainėje adresu <http://www.yorku.ca/drpi/>.

IV. Stebėseną praktikoje

3. Darbas su neįgaliaisiais

Stebint neįgaliųjų teises galvoje būtina turėti du bendrus dalykus. Pirma, atsiminkite, kad tikslas yra stebėti neįgaliųjų **teises**, ne **neįgalumą**. Tad stebėtojai turėtų klausti, ką visuomenė padarė ar ko nepadarė, kas kliudo neįgaliesiems visapusiškai naudotis savo teisėmis, o ne kaip fizinis ar psichikos sutrikimas paveikė neįgaliojo galimybes naudotis savo teisėmis. Pavyzdžiui, stebint teises į švietimą įgyvendinimą, pagalvokite, jog prastas mokytojų rengimas, neigiamas požiūris ir prietariai ar neprieinamos mokyklos, tikėtina, yra tos priežastys, dėl kurių neįgalusis negali visapusiškai naudotis teise į švietimą, o ne dėl to, jog jis nemato, negirdi ar turi psichosocialinę negalią.

Antra, nepamirškite dirbti tiesiogiai su neįgaliaisiais. Turint galvoje neįgaliųjų nematomumą daugumoje visuomenių, paprašykite jiems atstovaujančių organizacijų pagalbos susisiekiant su reikiamais asmenimis. Be to, svarbu bendrauti tiesiogiai su asmeniu – ne su globėjais, sveikatos priežiūros specialistais, šeimos nariais ar kitais asmenimis, net jei tie asmenys teigia kalbą neįgaliojo vardu. Gali būti, kad norint bendrauti su asmeniu tiesiogiai reikės naudoti pagalbinius prietaisus, pasitelkti gestų kalbos vertėjus ar padėjėjus. Dėl šios priežasties svarbu, jog stebėtojai suvoktų, kad pašnekovo žinutė gali būti netiksli ar ne iki galo perteikta ar klaidingai suprasta (pvz., įvertinkite santykį tarp padėjėjo ir pašnekovo, kiek pašnekovas yra susipažinęs su pagalbiniu prietaisu). Jei globėjai ir kiti asmenys yra patikimi palydovai, tuomet jie gali suteikti itin vertingos informacijos, tačiau svarbu nedaryti prielaidų. Kai kurie asmenys, teigiantys, jog besirūpina neįgalioju, gali sąmoningai ar nesąmoningai prisidėti prie prievartos.

Likusioje skyriaus dalyje pateikiamos etiketo rekomendacijos, ypač kalbant su neįgaliaisiais¹⁷.

---

¹⁷ Medžiaga adaptuota iš Victor Piñeda, „Portraying people with disabilities in the media“, *Landmine Survivors Network Media Advocacy Handbook* (Disability Media Institute, 2006).

IV. Stebėseną praktikoje

Bendrais bruožais ...

- Pristatydami neįgaliajam paspauskite ranką, jei rankos paspaudimas kultūriškai yra priimtinas. Nevisiškai rankas valdantys neįgalieji ar asmenys su galūnių protezais taip pat pasisveikindami spaudžia ranką.
- Kalbėkite tiesiogiai su pašnekovu, o ne jo palydovais.
- Vartojama kalba yra svarbi. Venkite tokių žodžių ir išsireiškimų, kaip *nepajėgus*, *neveiksnius*, *auka*, *kamuojamas*, *invalidas*, *normalus*, *pacientas* ar *prikaustytas prie vežimėlio*. Nepiktnaudžiaukite tokiais žodžiais, kaip *ryžtingas*, *drąsus* ar *įkvepiantis*. Pagal Konvenciją priimtina terminija yra *neįgalusis*, ne *invalidas*, ir *neįgaliųjų teisės*. Konvencijoje yra vartojamos sąvokos *psichikos negalia* ir *intelektų negalia*, nors kai kuriems priimtinesnė sąvoka yra *psichosocialinė negalia*. Jei neįgalusis pageidauja vartoti tam tikrą terminiją, gerbkite jo norus, nebent tam tikros sąvokos būtų žeminančios ar menkinančios asmens orumą.
- Nesidrovėkite vartoti tokių išsireiškimų, kaip *suprantu*, *ką turite galvoje* arba *girdžiu, ką sakote*, *paėjėkite su manimi* arba *man reikia bėgti, vėluoju*. Tai yra dažnai pasitaikantys išsireiškimai, kurie, mažai tikėtina, įžeis pašnekovą.
- Jei pasiūlytote padėti, palaukite, kol jūsų pasiūlymas bus priimtas.
- Pagalvokite apie pašnekovų poreikius prieš susitikdami su jais. Jei pašnekovas yra neįgaliojo vežimėlio naudotojas, pabandykite rasti interviu tokią vietą, kuri būtų su rampa. Jei pašnekovą lydi palydovas, pasirūpinkite tokia pokalbio vieta, kurioje būtų pakankamai vietos dar vienam asmeniui.
- Interviu metu didžiausią dėmesį skirkite naudojimuisi teisėmis, o ne neįgalumui.
- Nedarykite prielaidos ir nesielkite taip, tarsi neįgalusis būtų didvyris ar drąsuolis tik todėl, jog yra neįgalus. Tokiu būdu užaštrinamas kitoniškumas. Neįgalieji, kaip ir sveiki žmonės, turi savo stiprybių ir silpnybių.

Kalbėdami su pašnekovais, kurie sunkiai girdi arba yra kurti ...

- **Atkreipkite pašnekovo dėmesį patapšnodami jam ar jai per petį arba pamojuodami ranka.**
- **Kalbėdami su asmenimis, kurie bendrauja gestų kalba, pasitelkite gestų kalbos vertėjus.**
- **Kreipkitės tiesiogiai į pašnekovą, ne vertėją.**
- **Jei pašnekovas yra netekęs dalies klausos, paklauskite, kurioje vietoje jums būtų geriausia atsisėsti.**
- **Jei pašnekovas skaito iš lūpų, žiūrėkite tiesiai į jį ar ją ir kalbėkite lėtai ir aiškiai. Tardami žodžius neperdėkite lūpų judesių ir nešaukite. Būkite išraiškingi, nes veido išraiška, gestai ir kūno kalba padės pašnekovui ar pašnekovei jus suprasti.**
- **Įsitaisykite prieš šviesos šaltinį ir kalbėdami neuždenkite burnos rankomis ar maistu.**

Kalbėdami su pašnekovais, kurie turi regos negalią ...

- **Visuomet prisistatykite patys ir pristatykite kitus asmenis, kurie gali būti šalia.**
- **Ištiesdami ranką pasisveikinti, paklauskite „Gal galiu paspausti jums ranką?“**
- **Pasiūlę atsisėsti, padėkite pašnekovo ranką ant kėdės atlošo ar porankio.**
- **Informuokite pašnekovą, jei jums reikia atsistoti ar baigti pokalbį.**
- **Pagalvokite, kad pašnekovui gali reikėti informacijos Brailio raštu ar specifinio fizinės aplinkos pritaikymo, jei interviu vyksta ne pašnekovo asmeninėje erdvėje (skaičiai lifte Brailio raštu, kontrastingomis spalvomis pažymėti laipteliai ir pan.).**

IV. Stebėseną praktikoje

Kalbėdami su pašnekovais, kurie turi kalbos negalią ...

- **Užduokite trumpus klausimus, į kuriuos atsakyti galima trumpai, kai įmanoma.**
- **Neapsimeskite, kad supratote, ką pasakė pašnekovas. Pabandykite perfrazuoti savo klausimus, jei reikia.**
- **Gal įmanoma pasitelkti gestų kalbos vertėję ar padengti pašnekovo vertėjo išlaidas?**

Kalbėdami su pašnekovais, kurie naudojami neįgaliojo vežimėliu ar ramentais ...

- **Nesiremkite į pašnekovo vežimėlį. Vežimėlis yra pašnekovo ar pašnekovės asmeninės erdvės dalis.**
- **Jei įmanoma, atsisėkite arba kaip kitaip įsitaisykite taip, kad būtumėte tame pačiame akių lygmenyje su pašnekovu.**
- **Įsitikinkite, kad interviu vieta yra prieinama pašnekovui. Patikrinkite, ar yra:**
  - ✓ neįgaliesiems rezervuotos stovėjimo vietos automobilių aikštelėje;
  - ✓ rampa ar įėjimas be laiptelių;
  - ✓ prienami tualetai;
  - ✓ liftas, jei interviu vyksta ne pirmajame aukšte;
  - ✓ vandens aparatai ir telefonai, įrengti pakankamai žemai ir pasiekiami neįgaliojo vežimėlio naudotojui.
- **Iš anksto informuokite pašnekovą, jei atsiranda su interviu vieta susijusių problemų. Aptarkite neprieinamumą su pašnekovu ir alternatyvas, jei reikia.**

Kalbėdami su pašnekovais, turinčiais intelekto negalią ...

- Skirkite pakankamai laiko interviu.
- Kalbėkite aiškiai, paprasta kalba, paaiškinkite technines sąvokas ir, jei reikia, perfrazuokite savo klausimus.
- Užduokite trumpus, bet tikslius klausimus, ir patikslinkite reikalavimus / poreikius.
- Iš anksto pagalvokite, jog pašnekovui gali reikėti informacijos prieinamais formatais, pavyzdžiui, paprasta kalba perteiktų dokumentų su nuotraukomis ir paveikslėliais ir pan. Spausdintinė medžiaga turėtų būti atspausdinta dideliu šriftu ir dvigubo dydžio tarpais tarp eilučių.
- Jei pašnekovas turi padėjėją:
  - ✓ kreipkitės į pašnekovą tiesiogiai, o ne padėjėją;
  - ✓ paklauskite pašnekovo, ar galite užduoti klausimus padėjėjui, jei reikia;
  - ✓ paprašykite padėjėjų neišėiti, tačiau aiškiai paaiškinkite, kad jie neturėtų bandyti paveikti pašnekovo.

IV. Stebėseną praktikoje

B. Teisės aktų ir informacijos analizė

Stebėtojams surinkus pakankamai informacijos, kitas žingsnis yra ją išanalizuoti ir įvertinti, ar valstybės, Konvencijos Šalys, laikosi su neįgaliųjų teisėmis susijusių įsipareigojimų. Norint tą padaryti, gali būti naudinga daryti nuorodas į įsipareigojimus *gerbti, saugoti* ir *įgyvendinti* Konvencijoje įtvirtintas teises. Skyriuje toliau yra pateikiami pavyzdžiai, kaip stebėti kai kurias neįgaliųjų teises šiuo požiūriu. Svarbu pažymėti, kad pateikiamas sąrašas yra tik pavyzdinis ir nėra baigtinis. Stebėtojai turėtų skirti laiko ir perskaityti aktualius Konvencijos straipsnius ir atitinkamai taikyti pagarbos / apsaugos / įgyvendinimo nuostatas.

1. Teisė į lygybę prieš įstatymą ir teisinį veiksnumą

Bendrasis stebėsenos klausimas:

Ar neįgalieji gali naudotis savo teisiu veiksnumu?

Įsipareigojimas gerbti:

Pavyzdys. Jungtinių Tautų žmogaus teisių pareigūnai užfiksavo atvejį, kai teisėjas neleido neįgaliai moteriai, kuri, įtariama, patyrė seksualinę prievartą, duoti parodymų. Teisėjas teigė, kad dėl neįgalumo ji negalėjo būti patikimas informacijos šaltinis. Šis teisėjo veiksmas yra akivaizdus valstybės, Konvencijos Šalies, įsipareigojimo gerbti teises pažeidimas.

- **Ar yra teisinė garantija, pripažįstanti neįgaliųjų teisę naudotis teisiniu veiksmu lygiai su kitais asmenimis?**
- **Ar yra šios teisinės garantijos išimčių, kurios galėtų būti diskriminuojančios, pavyzdžiui, psichikos ar kitos negalios pagrindu? (Pvz., nuostatose gali būti daromos nuorodos į išimtis asmenims, kurie „yra nesveiko proto“ ar „pamišę“.)**
- **Ar yra teisinis mechanizmas, pagal kurį iš neįgaliųjų visiškai ar iš dalies atimamas teisinis veiksnumas negalios pagrindu? (Pvz., teisinis procesas, pagal kurį kitas asmuo yra paskiriamas atstovauti neįgaliajam ir veikti jo vardu, visiškai ar dalinė globa).**
- **Ar įstatymuose leidžiama neįgaliesiems atlikti teisinius veiksmus lygiai su kitais asmenimis? (Pvz., sudaryti santuoką, išsiskirti, atidaryti banko sąskaitas, gauti bankų paskolas, būsto paskolas ir kitų formų finansavimą, balsuoti, ginti savo teises teisme, liudyti procesinių veiksmų metu, turėti ar paveldėti turtą, sudaryti testamentą, kontroliuoti jiems taikomą medicininį gydymą).**

IV. Stebėseną praktikoje

1. Teisė į lygybę prieš įstatymą ir teisinį veiksnumą (tęsinys)

Įsipareigojimas saugoti:

- **Kaip valstybė saugo neįgaliuosius nuo jų teisės į teisinį veiksnumą pažeidimų? Ar valstybėje yra tinkami ir efektyvūs saugikliai, kad neįgaliesiems teikiama parama, skirta norint naudotis teisiniu veiksnumu, nebūtų piktnaudžiaujama?**
- **Kokiomis teisių gynimo priemonėmis gali pasinaudoti neįgalieji, jei jiems neleidžiama pasinaudoti savo teisiniu veiksnumu? (Pvz., jei paslaugų teikėjas atsisako pripažinti asmens išreikštą valią kaip pagrįstą, jei visais atvejais, kai neįgalusis nori gauti medicininį gydymą, reikalingas šeimos nario ar globėjo sutikimas.)**

Įsipareigojimas įgyvendinti:

- **Ar valstybė yra priėmusi įstatymus, politiką ir programas, įskaitant teisiškai pripažintus mechanizmus, suteikti neįgaliesiems paramą, kurios gali reikėti neįgaliesiems norint pasinaudoti savo teisiniu veiksnumu?**
- **Ar valstybėje neįgaliesiems yra teikiama parama, kai reikia norint betarpiškai dalyvauti procesiniuose veiksmuose ir pasinaudoti teisiniu veiksnumu, įskaitant vertimą į gestų kalbą, medžiagą Brailio raštu ar paprastą kalbą? Gal neįgaliesiems leidžiama dalyvauti tik tarpininkaujant teisės aktų tvarka paskirtiems globėjams?**

Pavyzdys. Stebėtojai užfiksavo atvejų kai neįgalieji buvo priversti gyventi globos įstaigose. Teisė į savarankišką gyvenimą reiškia, kad valstybės, Konvencijos Šalys, privalo užtikrinti neįgaliesiems gyventojams teikiamų ir kitų bendruomenės paslaugų prieinamumą, kad šie galėtų bendruomenėje gyventi savarankiškai. To nepadariusi valstybė, Konvencijos Šalis, pažeidžia įsipareigojimą įgyvendinti.

2. Gyvenimas savarankiškai ir įtrauktis į bendruomenę

Bendrasis stebėsenos klausimas:

Ar neįgalieji turi teisę gyventi bendruomenėje ir rinktis lygiai kaip kiti asmenys?

Įsipareigojimas gerbti:

- **Ar yra teisiniai saugikliai, kuriais yra pripažįstama neįgaliųjų teisė rinktis gyvenamąją vietą, kur ir su kuo gyventi lygiai kaip ir kiti asmenys?**
- **Ar yra teisiniai saugikliai, kuriais užtikrinama, kad neįgalieji nebus verčiami gyventi tam tikromis sąlygomis?**

Įsipareigojimas saugoti:

- **Ar yra teisiniai saugikliai, kuriais užtikrinama, jog šeimos nariai ar kiti asmenys negalėtų priversti neįgaliųjų gyventi tam tikromis sąlygomis?**
- **Ar yra teisinių mechanizmų ir teisių gynimo priemonių, kuriais neįgalieji gali pasinaudoti norėdami užginčyti jiems sudaromas kliūtis gyventi savarankiškai?**
- **Ar valstybė ėmėsi priemonių, skirtų teisei į savarankišką gyvenimą bendruomenėje įgyvendinti ir jos įgyvendinimui stebėti?**

Įsipareigojimas įgyvendinti:

- **Ar yra įstatymai, politika ir programos, kuriomis neįgaliesiems yra užtikrinamas įvairių socialinių paslaugų namuose ir kitų bendruomenės teikiamų paslaugų prieinamumas, įskaitant individualią pagalbą, būtiną gyvenimui ir įtraukčiai į bendruomenę skatinti?**
- **Ar yra įstatymai, politika ir programos, kuriomis užtikrinama, jog visuomenei teikiamos bendruomenės paslaugos ir priemonės būtų prieinamos neįgaliesiems lygiai kaip ir kitiems asmenims ir atlieptų neįgaliųjų poreikius?**

IV. Stebėseną praktikoje

3. Prieinamumas

Bendrasis stebėsenos klausimas:

Ar neįgalieji lygiai kaip ir kiti asmenys gali naudotis fizine aplinka, transportu, informacinėmis ir ryšių technologijomis ir sistemomis bei kitomis visuomenei teikiamomis priemonėmis ir paslaugomis?

Įsipareigojimas gerbti:

- **Ar yra teisiniai saugikliai, užtikrinantys, jog neįgalieji lygiai kaip ir kiti asmenys galėtų naudotis fizine aplinka, transportu, informacinėmis ir ryšių technologijomis ir sistemomis bei kitomis visuomenei teikiamomis priemonėmis ir paslaugomis?**
- **Ar valstybė yra parengusi minimalius prieinamumo standartus ir gaires?**
- **Ar minimalūs standartai ir gairės yra taikomi tiek miesto, tiek kaimo vietovėse?**
- **Ar valstybė vykdo veiksmus, remia papročius ar praktiką, kurie sukuria prieinamumo kliūtis?**

Prieinamumo kliūtys gali pasireikšti įvairiomis formomis, įskaitant:

- **fizines** – aplinkos kliūtys, ypač susijusios su infrastruktūra (pvz., viešųjų tualetų kabinos yra per siauros neįgaliojo vežimėliui);
- **informacines** – kliūtys gali kilti ir dėl informacijos formos, ir dėl jos turinio (pvz., elektroniniai dokumentai yra pateikiami tokiais formatais, kurių nenuskaito ekrano skaitytuvai, todėl informacija nėra prieinama akliems; sudėtinga kalba pateikta informacija nėra prieinama daugeliui intelekto negalią turinčių asmenų, žodinė informacija nepateikiama gestų kalba arba yra neprieinama daugumai kurčiųjų tais atvejais, kai nėra vertimo į gestų kalbą galimybes).

3. Prieinamumas (tęsinys)

Įsipareigojimas saugoti:

- Ar valstybė ėmėsi teisinių veiksmų, kad užtikrintų, jog privatūs subjektai (pvz., restoranai, teatrai, maisto prekių parduotuvės, taksi bendrovės ir kiti verslo subjektai, siūlantys visuomenei daiktus ir paslaugas) pašalintų esamas prieigos kliūtis neįgaliesiems ir nesudarytų naujų?
- Ar yra teisinių priemonių ir mechanizmų, kuriais neįgalieji gali pasinaudoti, kai prieigos nėra?
- Ar valstybė ėmėsi priemonių minimalių prieinamumo standartų ir gairių įgyvendinimui užtikrinti ir jų įgyvendinimui stebėti?

Įsipareigojimas įgyvendinti:

- Ar valstybė organizuoja suinteresuotosioms šalims mokymus prieinamumo neįgaliesiems temomis?
- Ar valstybė ėmėsi žingsnių, kad ženklai būtų Brailio raštu, kad formos būtų paprastai skaitomos ir suprantamos, kad būtų teikiama kita gyvo žmogaus parama ir tarpininkai (pvz., gidai, skaitytuvai ir gestų kalbos vertėjai)?
- Ar valstybė ėmėsi priemonių skatinti naujų informacinių ir ryšių technologijų ir sistemų, įskaitant internetą, prieinamumą ankstyvajame etape?

IV. Stebėseną praktikoje

4. Teisė į švietimą

Bendrasis stebėsenos klausimas:

Ar neįgaliesiems yra prieinamas įtraukus ugdymas visuose lygmenyse?

Įsipareigojimas gerbti:

- **Ar teisės aktuose yra aiškiai pripažįstama teisė į įtraukų ugdymą?**
- **Ar valstybė atsisako priimti neįgaliuosius mokinius į bendrojo ugdymo sistemą?**
- **Ar valstybėje yra atskirų specialiųjų mokyklų, kurias neįgalieji privalo lankyti, sistema?**
- **Ar neįgalieji mokiniai yra verčiami mokytis tam tikrų dalykų? Ar mokiniams neleidžiama lankyti tam tikrų pamokų dėl jų negalios?**
- **Ar neįgalieji mokiniai yra verčiami gydytis, jei nori lankyti mokyklą?**

Įsipareigojimas saugoti:

- **Ar valstybė yra priėmusi teisės aktus ar taiko kitas priemones, kad neįgalieji nebūtų paliekami už bendrojo ugdymo sistemos ribų?**
- **Ar valstybė reikalauja iš privačių ugdymo įstaigų imtis žingsnių ir užtikrinti savo pastatų ir technologijų prieinamumą siekiant pašalinti kliūtis, dėl kurių neįgalieji yra neįtraukiami į švietimo sistemą?**

4. Teisė į švietimą (tęsinys)

Įsipareigojimas įgyvendinti:

- Ar neįgalios mergaitės susiduria su įvairių tipų diskriminacija norėdamos pasinaudoti savo teise į švietimą?
- Ar valstybė ėmėsi žingsnių suteikti paramą, įskaitant individualią paramą, neįgaliesiems mokiniams, kad pasiektų įtraukaus ugdymo tikslą?
- Ar valstybė ėmėsi žingsnių, kad užtikrintų mokyklų, kitų ugdymo įstaigų ir technologijų prieinamumą?
- Ar valstybė ėmėsi žingsnių samdyti mokytojus, įskaitant neįgalius mokytojus, kurie moka gestų kalbą ir Brailio raštą?
- Ar valstybė organizuoja rengimą ir reikalauja rengti mokytojus ir kitus specialistus, kurie galėtų padėti užtikrinti įtraukų ugdymą?

IV. Stebėseną praktikoje

5. Teisė į asmens laisvę ir saugumą

Bendrasis stebėsenos klausimas:

Ar iš neįgalųjų yra atimama laisvė negalios pagrindu?

Įsipareigojimas gerbti:

- **Ar neįgalieji turi teisę į laisvę ir saugumą lygiai kaip ir kiti asmenys?**
- **Ar įstatymai leidžia atimti iš asmens laisvę (kalėjime, psichiatrijos įstaigoje ar kitoje įstaigoje) vien negalios pagrindu ar derinyje su kitais veiksniais?**

Įsipareigojimas saugoti:

- **Ar valstybė draudžia trečiosioms šalims, pavyzdžiui, šeimos nariams, atiduoti neįgaliuosius į globos įstaigas dėl jų negalios?**
- **Ar valstybė suteikia neįgaliesiems, iš kurių buvo atimta laisvė negalios pagrindu, galimybę ginti savo teises?**

Įsipareigojimas įgyvendinti:

- **Ar valstybė užtikrina tinkamą pritaikymą neįgaliesiems, iš kurių teisėtai pagrindais buvo atimta laisvė (pvz., už padarytą nusikalstamą veiką)?**

Laisvės nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos stebėseną

Turint galvoje prievartos, kurią yra patyrę neįgalieji globos įstaigose ir kitose tarnybose, kurios turėtų jiems tarnauti, pavyzdžiui, sveikatos priežiūros įstaigose, istoriją, Konvencijos 16 straipsnyje „Laisvė nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos“ aiškiai iš valstybių, Konvencijos Šalių, yra reikalaujama stebėti priemones ir programas:

„3. Valstybės, šios Konvencijos Šalys, siekdamos užkirsti kelią visų formų išnaudojimui, smurtui ir prievartai atsirasti, užtikrina, kad nepriklausomos institucijos veiksmingai kontroliuotų visas neįgaliesiems skirtas priemones ir programas.“

C. Atskaitomybė ir tolesni veiksmai

Stebėsenos ciklas apima ir dokumentavimą ir atskaitomybę, korekcinius veiksmus ir tolesnius veiksmus. Atliekant šiuos du žingsnius, svarbu turėti galvoje dalyvavimo principą ir neįgaliųjų bei jiems atstovaujančių organizacijų moto: „Nieko apie mus be mūsų“. Tai reiškia, kad stebėtojai, kai praktiškai įmanoma, turėtų pasikonsultuoti su neįgaliaisiais ar jiems atstovaujančiomis organizacijomis, ar ataskaitose tinkamai ir teisingai apibendrinta žmogaus teisių situacija, t. y. jos poveikis asmenims, ir ar neįgalieji bei jiems atstovaujančios organizacijos iš esmės pritaria rekomendacijoms dėl korekcinio veiksmų. Tai labai svarbu, turint galvoje Konvencijoje aiškiai įtvirtintą dalyvavimo principą ir tai, jog ilgą laiką neįgalieji buvo neįtraukiami į sprendimų priėmimo procesą klausimais, turinčiais įtakos jų gyvenimui. Stebėtojai taip pat turėtų nepamiršti, kad neįgaliųjų organizacijos (NO) ir nevyriausybinės organizacijos (NVO), dirbančios neįgalumo srityje, įskaitant paslaugų teikėjus, skiriasi. Reikėtų išsamiai apsvarstyti NO poziciją, ypač, jei organizacijų nuomonės labai išsiskiria.

Vis dėlto stebėtojai privalo įvertinti ir dalyvavimo imperatyvo įtaką praktiniams ir politiniams žmogaus teisių veiklos aspektams. Pavyzdžiui, kai kuriais atvejais, Jungtinių Tautų žmogaus teisių stebėtojams atliekant tikrosios padėties tyrimus, gali būti tinkama stebėsenos ataskaitų kuri laiką neviešinti. Kartais su neįgaliųjų organizacijomis gali būti nesutariama dėl ataskaitos turinio ar dėl reikiamų korekcinio ir tolesnių veiksmų. Visuomet svarbu yra atminti, jog nors dalyvavimas išlieka pagrindiniu tikslu, stebėseną vykdančiai organizacijai tenka galutinė atsakomybė už pateikiamos ataskaitos turinį, išvadas ir rekomendacijas.

Dėl šios priežasties žmogaus teisių stebėtojai turėtų išlaikyti pusiausvyrą tarp dalyvavimo principo ir pagarbos suteiktam mandatui, duomenų ir liudytojų konfidencialumo ir nukentėjusiųjų apsaugos. Nereikėtų nuvertinti šio proceso sunkumų, kadangi labai dažnai neįgalieji ir jiems atstovaujančios organizacijos turi didelių lūkesčių būti įtraukti į tokius procesus. Stebėtojai gali pagalvoti apie galimybę dokumentuoti dalyvavimo procesą ir nurodyti pakankamas priežastis, pagrindžiančias jų išvadas ir rekomendacijas dėl korekcinio veiksmų.

Literatūros sąrašas

Leidiniai ir ataskaitos

African Union of the Blind. State of disabled people's rights in Kenya: Report. Nairobi, 2007. 130 p. Available at: www.yorku.ca/drpi

African Union of the Blind and Cameroon National Association for the Blind. Study on the rights of persons with disabilities in Cameroon. 2007. 146 p. Available at: www.yorku.ca/drpi

Degener, Theresia. Disability as a subject of international human rights: law and comparative discrimination law. In *The human rights of persons with intellectual disabilities: Different but equal*. By Herr, S., L. Gostin and H. Koh, eds. Oxford, Oxford University Press, 2003. pp. 151–184.

Disability Rights Promotion International. Phase I report: Opportunities, methodologies, and training resources for disability rights monitoring. Toronto, Disability Rights Promotion International, 2003. 70 p. Available at: <http://www.yorku.ca>

Human rights. Yes! Action and advocacy on the rights of persons with disabilities. By Lord, J. and others. Minneapolis, Human Rights Resource Center, University of Minnesota, 2007. (Human rights educations series topic book 6) Available: <http://www.umn.edu>

Katipunan ng Maykapansanan sa Pilipinas, Inc. and Disability Rights Promotion International. Monitoring the human rights of persons with disabilities; Preliminary report Philippines. 2009. Available at www.yorku.ca/drpi/resources.html

Linqvist, B., M. Rioux and R. Samson. Moving forward: Progress in global disability rights monitoring. Toronto, Disability Rights Promotion International, 2007. Available at: <http://www.yorku.ca>

Oliver, Michael. The politics of disablement. Basingstoke, Macmillan, 1990.

Quinn, G. and T. Degener. Human rights and disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability. New York and Geneva, United Nations, 2002. (HR/PUB/02/1) Available at: <http://www.ohchr.org>

Rioux, Marcia. On second thought: constructing knowledge, law, disability and inequality. In *The human rights of persons with intellectual disabilities: Different but equal*. By Herr S., L. Gostin and H. Koh, eds. Oxford, Oxford University Press, 2003. pp. 287–317.

UNICEF and the Victor Piñeda Foundation. It's about ability: An explanation of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, UNICEF, 2008. Available at: <http://www.unicef.org>

It's about ability: Learning guide on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, UNICEF, 2009. Available at: <http://www.unicef.org>

United Nations, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and Inter-Parliamentary Union. From exclusion to equality: Realizing the rights of persons with disabilities.

Handbook for parliamentarians. Geneva, United Nations, 2007. (Professional training series No. 14)
Available at: <http://www.ohchr.org>

United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Advocacy Toolkit. 2008.
Available at: <http://www.ohchr.org>

Oficialūs Jungtinių Tautų dokumentai (prieiga internete www.ods.un.org)

United Nations. General Assembly. Thematic Study by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on enhancing awareness and understanding of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. (A/HRC/10/48)

Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. (A/63/175)

Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on progress in the implementation of the recommendations contained in the study on the human rights of persons with disabilities. (A/HRC/4/75)

Svetainės

Jungtinės Tautos, *Enable*: <http://www.un.org/disabilities/>.

Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras: <http://www.ohchr.org/>.